

Dvora Baron

מה שהיה

[א]

מכל אלה שהתהלכתי אתם פעם בעיר מולדתי יקרה לי ביחוד בת שכננו מינה, אשר קראו לה גם בשם הגנאי ה'ברודה', והיא נערה מנומרת בכתמי שמש שלא חוננה אמנם ביופי, אבל הן כבר ידוע המשפט של כלי החרס אשר בהם ישומר היין הטוב, וראינו גם אשר דברי אלהים חיים נכתבים על גויל פשוט.

ובבואי לספר עליה, מן הנמנע הוא שלא אעלה גם פרטים מחיי סביבתה, כשם שלא יתכן אשר יציר מי איזה גוף, חי או דומם, בלי רקע, או 'אוויר' מסביבו.

זקנתה, יוכבד 'המתוקה', היא אשר לה היה הבית שממולנו, וקראו לה כן על שום העוגות המתוקות אשר אפתה, ככל אבן-תיה, כל הימים.

את עשן התמיד ממעל לארובת גגה ראיתי בעודני שוכבת בעריסה, והיא אשר נתנה בידי את עוגת הסוכר הראשונה. היא התכופה עד כי העגילים שבאזניה ניתלו עלי במאונך, קרוב עד מאוד, ואז ראיתי את אבני המלואים שבהם עם נקודות השחור במרכזן, אשר נראו לי מלאות ארשת כאישוני עינים. אחרי כן ראיתי את העגילים האלה לברם, נחים על מרפד הקטיפה שבתובת התכשיטים. הזקנה עצמה לא היתה עוד. היא עשתה יום אחד את חשבונה עם החנוני ועם סוחר הקמת.

[126]

מה שהיה

צותה להביא מעיר הפלך את נכדתה מינה, כממלאה מקומה, וגם דאגה לכך שתשלח לה שמיכת-מוכין לדרך—לבל תתקרר—ואחר הלכה לדרךה היא, הרחוקה הרבה יותר, מבלי לקחת כל מאומה בידה, אם לא לחשוב את מעט המעשים הטובים, שהם אינם תופשים מקום, כידוע, כאור השמש, או כריחם של הפרחים.

עם גמר ימי 'השבעה' עמדה אחותה טולה ואספה את כלי האפיה והעמידה אותם על ספסל העבודה באופן שהיתה הבעת צפיה להם, וערכה בתנור את עצי ההסקה ואת הקיסמים עד כי גם להם היתה אותה ההבעה ואחר יצאה לדרך המלך, לקראת קרון הנוסעים, וחזרה עד מהרה עם נערה כבדת גוף, אשר הנשים השכנות החליטו מן המבט הראשון כי רחוקה היא מן הנוי ומהזריוות. אולם הסבתה טולה סברה כי 'הפרג השחור הוא המתוק' וכי 'האבנים המגושמות—עליהן יושנת הבית', והיא מסרה לידה את המפתח של מחסן הקמח והסוכר והראתה לה את מקומם של הביצים והתבלין, ולמחרת בבוקר מצאה לקורת רוחה והנה הותקנו מיני המאפה בתבניותיהם המקובלות, והם זרועי סוכר ומדיפי ריח ואניל, ככל אשר עשו מאז ומתמיד בבית הזה לברכות הנהנין ולסעודות מצוה.

אומרים כי בתמורת העתים נכחדו שם כל אלה ואינם עוד, והרי אני רואה את עצמי כמיני זכוכית נגטיבית, שנשארה רק היא היחידה לאחר שאבד העצם המצולם. כלום לא שומה עלי—

למען הקים להם לדברים זכר—להטביע את רשומי על הניר?

הימים שלאחר ספירת העומר היו אז, שבהם רבו חגי הנשואין במקום, והסבתה טולה, שהצטרכה לצאת פעם בפעם לרגל ההזמנות, בקשה אותי להיות פה לעזור לקרובתה, וכך הנה ניתן לי להמצא בקרבתה של זו, לשביעת רצונה, כפי שזה נראה לי, כי קשה היה עליה המשא ומתן עם הקונים ורשום החובות, הוא כתב הפחם, שבו נהגו לרשום על גבי הקיר כל מה שלוקח בהקפת.

[127]

Hol-

writes as camera

3 = 3/0

+ my focus

אותה שעה היתה היא עצמה מתעסקת במטבח, שהוא חדר האפיה, רדתה את אשר יש לרדות מן התנור והכינה עיסות בשביל מיני מאפה חדשים.

כפופה משהו ומסורבלת התהלכה, והיא כמו חשה אי נוחות בגופה אשר אמרתי אולי מן הישיבה הדחוקה בקרון הנוסעים בא, זה, אבל ידה יד חרוצים היתה, וכל מה שעשתה יצא מתוקן ונאה, בדעתה כי בני ביתה עתידיים לבוא בקרוב, עשתה ברגעי הפנאי, בין לישא לאפיה, את ההכנות לכך, העתיקה כלי בית ממקום למקום, או שהעבירה אותם מחדר לחדר, ומתוך זה גם השמיעה לפעמים איזו העדות על הבאים, וראיתי אשר גם דבורה, כמו גופה, 'מסורבל' הוא וכבד, אם כי המלים עצמן סבר וטעם מיוחד היה להן, עד כי דמיתין לפעמים למי בארנו, אשר אמנם נידלים הם בקושי, אבל זכים הם וטעמם ערב.

על בני ביתה, שם בכרך, שמעתי רבות גם קודם לכן מפני בני המשפחה, אלא שאז נשאר בשבילי הללו רחוקים, כשרויים אי שם בערפל, ואילו עכשיו, כשבאה היא לדבר עליהם, נתקרבו וקמו להיות ברורים ומוחשיים עד כדי כך, שנקבע בקרבי כמין יחס נפשי אליהם, באופן שאם דברה על אביה, נכמר לבי עליו בשל תשישותו וקוצר ידו, וכשזכרה את הנער אפרים, או את אחותה בתיה, נתמלאתי רגש של עדנה, כאילו באתי במגע עם משהו טהור וענוג מאוד.

לאחר זמן הבינותי, כי כן הוא דרך המספר הטוב, אשר הוא אינו נטפל לדברים יותר מדי, טורח להסבירם, ורק מאפיל עליהם מתוך כך, כי אם מכוון אליהם, כביכול, את פנסו כך, שהם נעשים שקופים ומאירים מאליהם.

תוך כדי כתישת קנמון במטבח סחה לי פעם, בדרך אגב, על בית הדירה שהיה להם בימות הטובה בכרך, ורגע אחד מדמה הייתי לחוש כמין סגורים מברק חלונותיו של אותו בית אבנים ולהרגיש את צינת פרוודורו האפלולי, המרוות. זה אשר הוא מלא בלילות

בבואות מפנסי הרחוב ואשר היא, עדיין תינוקת בעת ההיא, רצה בערבי הקיץ לטבול בהן את רגליה כמו בתוך שלוליות. אז שאלתי אותה היאך נהיה זה, אשר הם הגיעו לאותו המצב. שהאנשים פה קוראים לו 'ירידה', והיא ספרה לי.

בשעת ערב פעם, אגב התקנת התבניות לאפיה, כדי שלא לאכזר זמן, העבירה אותי בדרך עוצב זו, צעד אחרי צעד, למן היותם יושבים עדיין במרומי העיר, באותו בית האבנים הנזכר, ועד בואם אל שכונת השפלה, מקום מגוריהם עכשיו, מקום אשר לאחר שנים, אגב, כשנודמנתי בו, לא יכולתי לראותו 'בראיא ראשונה', כה מוכר וידוע היה לי על פי ספורה.

אין ספק אשר המוחש ביותר בשבילה באותו מצב כואב היה יחסה המיוחד של אמה אליה, יחס של אי אהבה, כפי שיכולתי להבין.

כל עוד היה מעמדם כתקוננו, חדרי הבית מרווחים, והאב, אם כי חולה כבר, יוצא לעבודתו, התהלכה היא, הילדה 'בלתי הרצויה', עם האשה המבשלת, או עם הנערה העוזרת, מבלי אשר תהיה מציאותה ניכרת כמעט, אבל הנה הגיעו למקום המיצר, והיא, בתוך חללו של אויר זה, התבלטה, 'נודקרה כקוץ', כמאמרה של האם.

דומה אשר רק עכשיו, דוקא פה, באויר המעומעם, ראתה לרא-שונה והנה משונה היא מכל בניה, 'בלתי מהוקצעה' ומנומשת והיא שאלה מתוך רוגז עצבים, מה תעשה ב'יוצאת דופן' זאת? ורוגז עצבים זה, עכשיו, עם קשי המצב, הלך וגדל וגם הפך לפעמים למין זעף, אשר לא שכך אלא אם כן בא לידי התפרצות. והואיל ואין אדם בוחר להטיל מי השופכין שלו אלא במקום שהוא מאוס בעיניו, הרי מובן שהתפרצויות זעף אלה נתכו לא על בתיה, או אפרים, האהובים, כי אם עליה.

כתחילה, בימים הראשונים לשבתם בגיא, נסתה הנערה, למען

introduce theme of poverty

new place on sketch map

place of Hina's oppression, cf. 145

act of writing

השביע את רצונה, לעזור לה במלאכת הבית, ואף כי עשתה הכל כחוקנו, כי הלא התהלכה ימים רבים עם המשרתות—לא הניחה בכל זאת מעולם את דעתה. עצם קרבתה היא אשר הרגיזה את האשה והביאה לפעמים לידי סערת זעף כזאת, שהנערה, כדי שלא להפגע בה, מהרה להמלט אל החדר הצדדי, האפלולי, אשר קראוהו 'חדר הגרוטאות'.

פה, בתוך התא האפלולי, בשבתה בין צבורי החפצים הישנים, (אשר כמוהם כמוה—חשבה—אין לשום איש צורך בהם) שאלה לפעמים את עצמה:

על מה זה עלתה לה כך? במה חטאה?

ובהעלותה על לבה את דבר חיצוניותה, את 'המסכה הברודה' כפי שקראה האם לנמשיה—בקשה לה בחשאי תחבולות איך להעבירה מעל עורה. השכימה לקום בבקרי הקיץ כדי למשוך באד שעל שמשה החלון את פניה, או ששפשפה אותם בתחילת החורף בשלג הראשון, אשר שמעה כי יפה כוחו להעביר בהרות שמש כאלה.

ואחותה בתיה, אשר כאלו ראתה ללבה, נתנה לה לפעמים אחד מסרטי הצבעונין שלה לקשור בצמתה, ויש גם אשר, במשכה אותה אל הראי, סרקה את שערה, ונסתה לסדר לה נוסח חדש של תסרוקת, אשר היתה אולי הולמת אותה, אבל הנה נתקלה במבטת של האם, עוקץ ומלגלג, והיא התפרצה מידי אחותה וברחה בשערה הסתור מבלי להביט אחריה.

כמין טרוף היה זה אשר תקף אותה ברגעים כאלה, רצון לחבל בעצמה, לרוץ ברגלים יחפות על פני הקרח, או לשים את כפות ידיה על האש בכירה ולחרכן עד כי ישמע קול גפץ.

זקנתה המנוחה, יוכבד, היתה באה מזמן לזמן להתארח אצלם, וישבה, בתחילה, בימות הטובה, בביתם, ואחרי כן, כשהדירה היתה צרה כבר מלהכיל אותה עם כלתה—בבתי הקרובים, או

גם באכסניה, בשכונת הגיא, הוא מקום מגוריהם עכשיו, ובנה, לאחר שנתפנה מעבודתו, הלך לבקרה שם, ואז יש אשר לקח אתו גם אותה, את הנערה.

זכרון אותה ההליכה עם האב יד ביד, ביחידות, נשמר, כנראה, כמשהו יקר עד מאד בלבה. שכן העלתה אותו באטיות וזהירות, חוששת, כניכר, לערטלו בפני זר, לבל יפול עליו משהו מן האבק של הזלזול, או של חוסר ההבנה.

אותו הגשר המשוונה, הנע, שראו שניהם יום אחד על הנהר—ושלא היה, כפי שהבינותי לאחר זמן, אלא מין מעברה להעביר בה אנשים, והחורשה אשר בצלה חלק אביה אתה את תפוח הזהב שנמצא אתו—עצים מספר, אשר לא הצטיינו אולי אף הם בשום דבר, חוץ מזה שהיו העדים היחידים למעט האושר שזכתה בו. בשעת ביקור כזה של הזקנה, כאשר האב, חולה בעת ההיא, נעשה אנוש, הוליכה אותה פעם זו אל הגיא, כושלת ונוטה מן הדרך במבוכת נפשה, ובהגיען אל השכונה, באה אתה לא אל האכסניה, כי אם ל**בית-הכנסת**, ופה הלכה ישר לארון הקודש, במקום ששני אריות טובי עינים הביטו עליה מלמעלה, ולמטה מצמצה בעצב, בלובן היום, שלהבת נר נשמה יחידי.

ואולם הנפלא מכל היה זה, אשר הזקנה לא קראה הפעם מתוך 'הסדור', כדרכה תמיד בהתפללה אל האלהים, כי אם פנתה אליו ישר בלשון המדוברת שלה הרגילה, כאילו היה עומד פה אתה פנים אל פנים.

היא שאלה אותו אם נכון הוא אשר יקח את האב מעל הבנים, והם רכים עדיין, ואין להם לא דואג ולא מפרנס. הרופאים הנה התיאשו, באמרם כי אין ביכלתם לעזור, אבל אתה הן תוכל, עשה, איפוא, ורפא נא לו—אמרה וגחגכה ונשקה את פרוכת המשי, אשר מגעה היה ענוג מאוד, ואחר יצאה והלכה בלב מלא בטחון, וראה כי האב—הוטב לו, והוא קם ממשכבו וגם שב ללכת לעבודתו, היא עבודת הפנקסאות.

והרי שדבר הזקנה נשמע. היה, איפוא, מי אשר שמע ונענה בעת אשר קראו לו. ומעשיו, בצר לה, לנערה, בשבתה מנודחת בתוך התא האפלולי, שוב לא היתה בדידותה קשה כל כך. רגש חדש הוא אשר בא לפעמה, מעין זה אשר היה, כידוע, מאז ומתמיד לאדם בשעה שהוא בחוסר אוניו מצא לו את האמונה.

יום אחד, בהיותנו יושבות שתינו בצדי המטבח, שאלתיה בזה-רות לסיבת שיערה הקצר, כי על כן לא היה נהוג בזמן ההוא אשר נערה בגילה תסתפר, ואמרתני שאולי נגרם זה על ידי איוו מחלת עור, אבל היא התאנחה ואמרה, כי בשל חתיכת בד בא לה הדבר, בד קיצי רגיל, אשר שלחה הזקנה בשבילה לשמלה. בעת ההיא, והם יושבים כבר בשכונת הגיא, לא ידעה עוד בכלל את טעמו של בגד חדש, כי משל אחותה לבשה, כל מה שנמצא דהה, או מטושטש מרוב שמוש. והנה הובא לה בד חדש ביחד עם דמי תפירה. בד 'עדין', ודק, שאל נקודותיו העליוות לא שבעה מלהביט כל אותו יום.

אין ספק אשר בסתר לבה קותה כי משהו מיפיו יאצל גם עליה, כי אכן, כלום לא ראינו אשר פס אחד של רקמה, או מעשה תשבץ, מחיה יריעת בד אפורה ותפלה בתכלית? ואין עוד לדבר על אור הלבנה, אשר קרן אחת ממנה משהו לפעמים לזכוכית את ההוד של אבן חן.

מפני שימי חג השבועות קרבו לבוא, מהרה למסרו לתופרת והלכה יום-יום לראות אם כבר התחילו במלאכה. בלילות נדדה שנתה מתוך חרדה פן לא תספיק האשה לגמרו עד החג ובימים היתה כחולמת. התהלכה, שלא כדרכה, ללא כל מטרה בסמטאות הגיא, או שישבה בגנה הצבורית, מתחת לעץ היחיד שאיוזו זקנים היו יושבים בצלו.

בהיותה תועה יום אחד בסמטאות, הבהיר לפניו פתאום בנין בית הכנסת, זה אשר הובאה שמה פעם על ידי זקנתה. אז נמשך לבה

להכנס אל העזרה שלו, שהיתה ריקה אותה שעה, ובראותה את נר התמיד והנה הוא ממצמץ כנגדה באותה הבעת העצב כמו אז, והאריות במרום ארון הקודש מביטים אף הם באותו המבט הטוב, פנתה ועלתה אל ארון הקודש ושאלה באותה הלשון הפשוטה של זקנתה:

—למה, אלהים, עשית אותי כך? אתה, אשר כל תוכל, למה לא עשית אשר אהיה כאחותי בתיה וכאחי אפרים—שאלה, כשלבח הולך ומתמלא בטחון.

הן כמו עיניה ראתה את אשר היה לאביה, כאשר התפללו עליו מקרב לב. אילו ידעה את אשר נעשה לנעמה, השר, בצרעתו, או למרים, כאשר נשחת מראה, היתה זוכרת גם אותם.

מנגדה, קרוב מאד, היתה תלויה הפרוכת, שאותה נשקה זקנתה בשעתה, והיא משכה אותה וכבשה במשיה את פניה המנומשים ועמדה דום עד כי הרגישה כעין צינת רפאות בעורה, ואז פנתה ויצאה את הקודש, כשהיא צועדת לאט, בנשאה בלבה, כשאֵת את הכוס המלאה, את חסד האלהים. והנה ראתה את האשה התופרת הולכת אל עבר ביתה.

אותו יום, יום של מיחוש ראש היה לאמה ורוגז עצבים, והאשה התופרת, שהרגישה בכך מדדה את הבגד מתוך זהירות, שמה על הנערה את השמלה המכולבת, ועמדה כדרך התופרות, על ברך אחת עם המספרים בידה, שוקלת בדעתה איך להתקין את בית הצואר, והנה קפצה האשה הזועפת מעל הספך ששכבה עליה והוציאה מיד התופרת הנבהלת את המספרים.

—האם בדבר המחשוף את נמלכת? העמיקי, העמיקי לגזור כי זה יתאים לה, קראה וקצצה אחת ושתיים בבית הצואר. והנערה, בהתכופפה כדי להשתמט מידה ראתה והנה נשרה ביחד עם גורי הבד גם אחת מצמותיה, אז עמדה וקרעה מעליה את הבגד עד כי נתפרק לחלקיו וברחה אל חדר הגרוטאות.

בין הכלים נמצא פה אולר ישן, והיא לקחה אותו, ובעמדה

ממול האשנב הפתוח, העבירה את הפלד החד, כהעביר את התער, על פני ה'מסכה', עד כי ראתה כי האדימה שם מנגד הבבואה, ואצבעותיה אף הן נתלחחו ונטפו דם, אז צנחה וישבה לבין הגרוטאות והרגישה בתוך האפלה היאך עיניה יוצאות מחוריהן.

אחיה אפרים בא והציץ אליה נבהל מאחורי הדלת, אחר באה בתיה והניחה לפניו את שמלתה, כשהיא מוכנה שוב למדידה— אז הפרידה אותה שוב לחלקיה, הניחה אותה, כגוף מנותח לאב"ריו, על ידה, והתפלצה בעצמה מקול הזעקה אשר יצאה מפיה, והנה נראה אביה בפתח, חור וכבד נשימה, והוא לקח אותה אל החדר השני ועמד לחבוש את פצעיה.

[ב]

לפי זה שהנערה הפכה פעם באחד הספרים, ראיתי שהיא איננה יודעת קרוא, ואז אמרתי כי הן אוכל ללמדה זאת, ובשעות הפנאי, אחרי הצהריים על פי רוב, התחלתי להראות לה את צורות האותיות, בתחלה בטבלת ה'אלף-בית' ואחרי כן, כשידעה כבר לצרפן להברות—בסדור התפלות. ולא ארכו הימים ואנחנו הגענו אל ספר החומש, אשר בו נוהגים היו לפתוח בעת ההיא את למודי העברית.

בחדרי הבית לא נמצא לנו מקום, ובכן עברנו למסדרון העליון של בית הכנסת, ופה, בתוך החלל האפולולי, נתגוללה לפניו מעט מעט פרשת הבריאה:

האור נהיה במאמר פי האלהים ובתוך התהו ובהו נרקעו השמים, יום ליום נצטרף, יום ליום, והאדם בא להיות על האדמה, הוא ואתו כל אותו סבך המעשים והלבטים, שהם הם המהוים את החיים.

כדרך שנהג אבי בלמדו אותי בזמנו, הרביתי לה ככל האפשר בבאורים של בעלי האגדה, והדבר היה נהיר לה. זאת ראיתי על

[134]

פי הויק שהיה מנצנץ פעם בפעם בעיניה—זה אשר יתלקח, אגב, בעיני כל אחד ברגע שישגי משהו בשכלו—ואשר על דעתי אני העלה תמיד את הניצוץ העולה מן האבן, בשעה שהחוצב מכה עליה בפטישו.

אותו אור מופלא שהללו שפכו במשליהם ותאורי ההוי שלהם על הדברים, הקרינם וקרב אותם אליה במדה כזו, שהם נזדהו עם המציאות, באופן שאותו הנהר הקדמון, שנתמשך שם אז, נמצא דומה בכל לנהר שלנו והעשבים ההם, עשבי הבראשית, לא נשתנו במאומה מאלה הגדלים פה בכרנו.

בראותי עד מה גדולה תשוקתה לדברי הוי, ואוצר המלים שלה עדיין דל היה מכדי להבין בספר עברי, נתתי לה מכל אשר נמצא בביתנו בשפה המדוברת. לא דברי אמנים, אמנם, אבל כאלה אשר ישקפו בנאמנות את החיים וחותמם הוא חותם אמת. והיא ככל אחד מאתנו עם קריאה ראשונה, היתה כחולמת.

ודאי אשר שם, אצלם בבית, ראתה את אחותה, או את אביה, מעיינים בספרים, אלא שאז הן לא היה זה יותר מאשר להביט אל דפנות הכלי־דוסקוף בשעה שמישהו אחר, המציץ פנימה, מעבירים לפניו כל מיני מראות תבל. והנה הוסרו אותם הדפנות החוצצים והעולם נפתח לפניו על אפקים לא שיערה.

היא, אסירת הבית וידועת הנחיתות, אשר לא העיזה מעולם להביט מסף הפתח והלאה, ניתן לה מעתה לחדור לתחום חיי זולתה, בעוד שהיא אינה נראית בעצמה ופטורה מן הנמוסים והכלי הבושה.

'הנפשות הפועלות', משנתודעה אליהן, נעשו לה קרובות עד כדי להשתתף בצערן ובשמחתן, ואולם יחס מיוחד ידוע היה ממנה למקופחי הגורל שביניהן ועלובי החיים. אלה העירו בקר-בה, ביחד עם ההשתתפות העמוקה, גם כמין השתוממות. כאילו הביטה לתוך אספקלרית פלאים וראתה ביחד עם דמותה שלה עוד רבות, אחרות, דומות לה להפליא. אותו קלסתר הפנים היה

[135]

like Baron herself

לה ולהק, אותו ההד לאנחותיהן ואותו הטעם לדמעותיהן, אשר שפכו במסתרים, באין רואה.

את המסופר על כמו אלה קראה לא קריאה אחת, כי אם שבה לעיין בו בכל פעם, עד כי נקבעו דמויות האנשים בלבה: שאז יכלה לבוא אתם במגע בכל זמן, להשתעות אתם בשעת העבודה ולהקשיב לשיחם והגיגם של אלה אשר ישרו בעיניה ביחוד. ומי יודע אם לא עשתה לה גם כמה מהם כמין דוגמה לכון על פי דרכיהם את דרכה היא.

כפי שהוגד לה, עמדו כבר בני ביתה בכרך באריות חפציהם, והיא, כמי שמכין לו חומר דלק לקראת החורף, אספה והכינה לה ספרי קריאה והביאה אותם אל התא האפלולי שמאחורי המחיצה, אשר שם, שיערה, יהיה מקומה הקבוע בעתיד.

בו בזמן היתה גם יוצאת אתי אל הסביבה, בדעתה כי אחרי כן, עם בוא בני המשפחה, לא תהיה לה עוד האפשרות לכך.

לא למרחקים הפלגנו, כי אם רק אל האחו אשר מאחורי הסמטה, מקום אשר היא, ילידת הכרך, התהלכה בו לא בלי פחד בזמן הראשון.

ראשי הצאן אשר הושטו פה כנגדה בכל מקום מבין קלחי החציר, הצפרים המנמיכות עוף, אשר נראה לה כי נוגעות הן בה בכנפיהן ועצם המגע של הרגלים היחפות עם הדשא החם, שאלפי שלוליות נצנצו בתוכו, העירו בה תהיה ומבוכה, ואולם מעט מעט, לאחר שהתרגלה עם אלה, לבשו פה פניה אותה הארשת המיוחדת, אשר היתה לה בשעת קריאה של ספר מענין.

כר נרחב זה, הרפוד ירק כולו, עם קבוצות הפרחים הגדלים בו מאליהם, ללא טיפוח הרהיבה.

על שפת הנהר ראתה פה לראשונה את חבצלות המים והן נדמו לה—מחמת היותן מתשוטטות אותה שעה בזרם—כיצורים חיים.

במקום אחר, קרוב יותר אל ההר, משך את מבטה בפעם אחרת

שדה חטים אחד, אשר דמתה לראות בו בזהרי היום כעין נצנוץ של סרטי כסף, ואשר בהתקרבה, נוכחה, כי אין זה אלא מגליהם של הקוצרים המתנצנצים בשמש.

על גבי המיצר, בקרבתם, גם נמצא מוטל מכשיר אחד כזה, והיא הרימה אותו והעבירה עליו במעוגל, לכל מלוא היקפו, את מבטה, וביחד עם בבואת הכלי הממורט שנפל על פניה, ראיתי והנה נצנצה בהם—בפעם הראשונה מאז הכרתיה—בת־צחוק. השמש שקעה עלינו לפעמים מתוך הליכה זו. 'הר העדרים' מאחורי הכר הפך סגול־ירדי ו'שבעת הגבעות' שמנגדו האפילו ביחד עם טחנות הרוח, שנפנפו זו מול זו בכנפיהן כמו בכפות ידים.

בת־לוייתי, בתוך כדי הליכה, קטפה מתוך הרהור איזה גבעולי־חציר, שהושיטה אותם אחר כך, בסמטה, בלי מורא עוד, לעזים המזדמנות לפניה. איזו תוגה חרישית ירדה עליה, שהוסיפה לעיניה הגדולות, הכחלחלות, לויית רוד.

הנשים, על ספי הבתים, שוב לא היה להן אותו הסבר המשונה בהרכינן לה בראשן לברכת הערב. בשעת הבוקר, בעת האספן ליד הבאר, גם נכנסו אתה בשיחה, ונתנו לה, בדעתן עד מה שעתה דחוקה, למלא הראשונה את דלייה, אלה אשר היא, אגב, למדה לשאת, ככל בנות המקום, בקלות ומתוך קומה זקופה.

אמרו עליה שהיא 'נתישרה' ונעשתה 'מהוקצעת' יותר. האמת היא, שנפשה היא אשר נזדקפה בקרבה, ואחרי אשר איש לא הביט עוד עליה במבט מיוחד, הרי שהיא ממילא כאילו נשתחררה מכבלים לא נראים והלוכה נעשה חפשי וקל.

[1]

בשעת בוקר מוקדמת אחת התעכב, לבסוף, על יד בית המאפה, הקרון שהיו מצפים לו, ומתוכו יצאה, בין כל האחרים, אשה גדלת קומה. שנראתה כעשויה מקשה אחת מרוב העמילן שבשמ־

לתה, היא מחזיקה בידה שמשית תחרים, אשר יותר מאשר על עצמה, השתדלה להאפיל בה על הנלוים אליה.

את הנשים השכנות, שאמרו להטפל לה, כמנהג בני המקום, שאלה בקול נמרץ: "מה בקשתן?"—ולא היה להן, איפוא, אלא להסתלק ולהסתכל מרחוק בכל הנעשה פה.

הזקנה טולה נראתה כשהיא מתהלכת שם הלוך וחזור בתוך החצר, חבושה בשביס של שבת ונתונה לטרדות חול.

היא הוציאה ממצצית הבית שלה ספסל והעמידה אותו לפני הפתח; מוגה ספל חלב חם והלכה והביאה הנה—לשם האויר הצח, כנראה—את האורח בן-אחותה, איש תשוש, אשר לאחר שקתישב על הסף והתחיל מכעכע מתוך התאפקות, אפשר היה לחשוב, כי אביו אפרים הוא אשר בא לשבת פה לרוח הבוקר, לבוש בבגדי שבתו.

מתוך זקיפת עיניו כלפי המסתכלים ניכר היה בו אשר הוא דוקא היה רוצה להכנס אתם בשיחה, אלא שמאחוריו, בתוך הפרוץ דור, מרגיש היה במציאותה של אשתו, והיה כאיש אשר הוא מתמשך אל השמש שמלפניו, וחש בו בזמן מאחוריו בצנה הנושבת לו בגב.

אבל הנה הגיעה בשבילו, האבל, שעת התפלה בציבור, והוא קם והלך לבית הכנסת, ופה, באין עוד עין צופיה עליו, הוא פניו בבת-הצחוק הידועה של בני משפחת 'המתוקים', וזו היתה מתרחבת והולכת ככל אשר הוסיף להכיר את שכניו לספסל.

שני האחים לוי היו אלה, הלל איטס ואיסר ליב הגנן—אנשים, אשר פגעי הזמן העלו אמנם רשתות של קמטים על פניהם, אלא שחמימותם הנפשית עדיין שמורה היתה בקרבם ונשקפה מתוך עיניהם כמו לפנים, בעמדם פה לפני אפרים אביו, בעת אשר הוא מתוך תשישות, או מחמת המית לב, אבד לו שווי משקלו והוא אנוס היה להשען על 'עמודו'.

ככל מי שהוא שרוי בנכר רגיל היה לראות את עצמו כאבן, או

210

גזר עץ זה, אשר כל הקרב אליו אינו רואה בו אלא מין מפגע בדרכו, והנה שב אל מקום מכורתו ורגש מופלא מלאו, מעין זה אשר יהיה לילד בשעה שהוא בטוח כי עין הסובבים אותו פקוחה עליו לטובה; וכאשר ראה, בצאתו מן הפלוש, והנה רהבת החול עדיין צחה היא ורחוצת גשמים כמו לפנים ואצטבת העץ—שהיא עומדת פה ביציבותה, צנח וישב ומסר את עצמו לנשיבת הרוח, אשר כאז כן עתה באה מעבר שדות ויער, ואשר כחה יפה—ידע—לשובב את נפש היגע.

אותה שעה גמרו כבר בבית את סעודת השחרית, ואחרי אשר בתיה ואפרים, הרכיבם, נשלחו אל מאחורי המהיצה לנוח, נגשה האשה הכרכית לסידור הבית, נעזרת רק על ידי הנערה מינה בלבד, כי הסבתה טולה, אשר כדרך כל המתונים סברה, כנראה, כי בשעת חלוף של סדרי חיים מוטב לשבת מן הצד, נסתלקה עם גרב של סריגה ביד אל ספסל הנשים הכללי.

בצדי החצר, לא רחוק מן המבוא, עמדו עוד מאמש **הרהיטים** שהובאו מן הכרך. ואף כי היו עוד עטופים רובם במחצלות, הרי אי אפשר היה שלא לראות בהם אותה ההבעה של צפיה אכזרית, אשר תהיה תמיד לזה שבא לנשל את האחרים. ואכן, כלי הבית, כאשר התחילו להדחף זה אחר זה דרך הפתח, מראה של מנושלים היה להם.

אמת, אשר גם בשעת נקוי של ערבי חג הוצאו כל אלה אל תוך החצר, אלא שאז העמדו רוחים ושופשפו, כל כלי וכלי לעצמו, ואם נמצא על האחד מהם איזה צפוי של בד, והפשל בזהירות, כדרך שמפשילים את קצה הבגד שלא להרטיבו. ואילו עכשיו השלכו בזלזול ישר אל האבק, ואם כסאות ההיסב, או מדפי הזויות השמיעו עוד מתוך כך כקול אנחת מתאה, הנה המזוגנים צנחו בלי כל קול, גטולי גמישות כמתעלפים.

תוך כדי ההלפת הצנורות בגרב, ראתה הזקנה כמין קלסתר פנים המהבהב בידי הנערה מתוך מסגרת של עץ והכירה בו איש

deposited
furniture

שררה אחד, אוהב ישראל מובהק, שהוזה כפי שנדמה לה, היה פושט אליה את ידו מתוך מצב בלתי רגיל זה בשבילו, מצב של תליה באויר, ואז מהרה והפנתה ממנו את ראשה.

ואולם כשהגיע תורו של השעון העתיק שוב לא נתאפקה ועמדה ללכת אל החצר, והנשים, היושבות פה, הביטו אחריה מתוך דממת עצב ותנודת ראש של הסכמה. כי על כן ידעו את החרדה אשר חרדה אחותה בשעתה על הכלי העתיק הזה, את מבוכתה בעת אשר זה אבד פעם בשעת שריפה, כאשר היא, מחוסר אמון באחרים, כיונה במשך ימים את זמן אפית העוגות על פי תנועת הצל בחצר. הן גם לא יכלו שלא להעלות ברגע זה על הלב את המאמר שרגיל היה בפי המנוחה:

'כשתצלצל שיעתי האחרונה', ואת זה איך שהיה הדבר, כאשר לילה אחד צלצלה השעה הזאת, כשהעומדים עליה אמרו: הנה יצאה נשמתה—ואחר נשאר 'זה' מטקטק בתוך הדממה, והאחרים היו צריכים מאז לכוננו.

לא טובה היתה גם הרוח אשר שרתה אותה שעה בתוך הבית, כי החדרים—הלך בהם הכל כשורה כל זמן שהוציאו מתוכם את הישן, אבל כשבאו להכניס את החדש—התעקשו, כביכול, ומאנו לקלוט.

אותה הפינה אשר קודם לכן עמדו בה ברווחה ספה עם כסאות לא יכלה להכיל את ארון הכלים האחד, והשטח שבין שני החלונות, כל כמה שטרחו, אי אפשר היה לקבוע בו את מראת הקיר הצרה. כמיני זיוים נמצאו בו פתאום ובלטות מזדקרות, וכשהרהיט הועמד לבסוף—הטיל מיד לתוכו את בבואתו ראש הסוס, שנתלה מנגד במקום תמונתו של גאון ישראלי ידוע, והיה מלוח את האשה בעיניו הבהמיות אל כל אשר הלכה.

אותו הדבר היה במטבח, אשר מיני המאפה הותקנו בו הפעם על פי הוראתה שלה.

חלבונות הביצים, בתוך הכלי החדש שהביאה, לא נהפכו לקצף,

והעוגות, אפויות על קרקע התנור הערום, יצאו שטוחות ומשונות זו מזו בגדלן (כי באין דפוסים—שאלה אחר כך הסכתה טולה בתמימותה,—הצורה הקבועה מהיכן תבוא?).

ואז בא זה, אשר הנשים השכנות קראו לו לאחר זמן בשם סערה. כי כרוח קשה זו כן היתה אמנם האשה בפרוץ כעסה. היא סחררה ובלבלה כל הנמצא לפניו, בהשמיעה מתוך כך פעם נהמות זעף, ופעם קול צפצוף דק, עד אשר בא לה, כגשם זה, שטף הדמעות. שאז נחה מעט-מעט רוחה, ופניה, כמו עם גמר כל שואה, הלכו ונתבהרו.

נחלשת אחרי התקפה זו נרדמה אחרי כן על האצטבה בחוץ, ואז יכלו האנשים, לתמהובם, לראות, כי בעצם אין היא גדולה כלל בקומתה, וכי אין זאת אשר הזעף הוא המגדיל את מדת גופה, כשם שהלהבה מגדילה את העץ הבוער, או חודי העקצים—את הצמח הדקרני.

[ד]

אזכיר פה את אברהם איצי הכהן, קרוב מצד אמו לבית 'המתור-קים', והוא מחזיק בית ריחים בכפר ליבידוב וחוכר קרקעות, שבהם עשה במשך הזמן עושר רב, ואחרי אשר היה מטבעו איש נדיב, ובנים אין לו אשר יוכל להיטיב עמהם, פור את טובו לזרים, כנהר גואה זה, אשר מאין ערוצים לפניו, ישפוך את מימיו סביבותיו אל כל אשר ימצא.

בשעת בוקר מוקדמת, על פי רוב, בעת אשר האנשים אינם מצויים עוד ברחוב, נראתה פה פעם בפעם עגלתו הרתומה לסוס גדול וחסון, ומשרתו הנאמן קיריל הלך והוריד לבתי הנצרכים שקים של קמח, או קטניות, ועשה הוא זאת באותו הכשרון של בעליו, אשר האיש המקבל נטה להאמין כי ניתן לו כל זה בהקפה, רק עד שירוח לו.

וכמה פעמים בשנה, בערבי החגים, כרגיל, עלה האיש העירה

בעצמו, הוא ואשתו חיה-פיגה, ובבואם והעלו אתם מכל הנמצא באותה עונה במשק, מירק הגן ומבני העוף וגם עגלים שנים או שלשה, שהיו מוטלים כפותי רגלים בעגלה ופעו עמומות בין קני הקש.

על לבם של אלה שקראו פעם בספר המקרא העלו את זכר הדמויות מימי קדם, בעת אשר האנשים נהגו לעלות לרגל למקום המקדש.

biblical
precedent

גם עמידת עצב זו שעמדה האשה בעזרת הנשים, עוטה עטיפתה השחורה ולוחשת תפלה בלי קול, העלתה בזכרון את עמידתה של חנה מרת-הנפש לפני האלהים. ואם לא השמיע לה בעלה את רחשי לבו בדברים, כמו שזה כתוב בספר, הרי הביע זאת בתנודי עה, שבה קבל מידה את ספר התפלות ליד מדרגות הפלוש, או באופן שתקן בשבילה את המושב בתוך העגלה, בלכתם לשוב לכפר מגוריהם.

והנה עברו השנים ותפלת האשה לא נשמעה. ערירית הלכה ושבה מפעם לפעם, וגופה, אם כי לא נראו בו סימני מחלה, נדלדל והלך. עד כי הגיע לבסוף הזמן אשר השנים, בבואם, הוכרחו לחלק את מעשי יומם, ובעת אשר הוא התעסק בעסקי הצדקה, או התפלל לאלהים, באה היא להבדק על ידי הרופא פבלובסקי, שנקרא אליה בתחלה למחצית ביתה של הסבתה טולה, ואחרי כן—כשזו השכירה חלק מדירתה ל'חדר'—לבית המאפה.

בפעם האחרונה היה זה, כאשר בני המשפחה הכרכית היו כבר שרויים פה, והיא, שטרם הסכינה אתם, נקוטה בעצמה בפני תשישותה ובושה מרוזן גופה.

האשה הכרכית היא שקבלה עליה לדבר עם הרופא וגם יצאה אחריו ללוותו, וממנה נודע זה אשר שוב לא נשאר לה, לחולה, מריאתה אלא כמלוא קצה האצבע.

בהכמר לבה בה אמרה להתקין מין מרק מיוחד, שיש בו כדי לעודד, בשביל האשה הנחלשת, אבל זו מאנה לחכות, באמרה כי

בביתה רוצה היא להיות ובמטתה, והיא נפטרה מבני הבית וגם נפנתה והציצה פעם אחת אל תוך המראה שעל הקיר. אוייה, אותה הבטה אחרונה שלה, אשר בה היא כאילו נפרדה מעל נשמת עצמה.

בעגלה בקשה את האיש שלא ילך אתה דרך מגרשי החר, והוא, בהבינו כי בית הקברות הוא שעליו מבקשת היא לדלג, הוליכה דרך השביל הצדדי שלאורך הגיא, חושש כל הזמן שלא לשקוע באדמה הטובענית, ויורד והולך משום זה פעם בפעם ברגל. במשך השבוע בא עוד פעם אחת לבדו כדי לקחת את החובש מן החר.

—כי הלא צריך להציל אותה—אמר.

את הסבתה טולה שלח אל 'השדה' להיות לו לפה אל המתים, והוא עצמו ירד לשכונת הגיא, מקום מגוריהם של החלכאים ובידו חכיס—מלא כסף מזומן.

slum

בתחלת הערב ראיתיו אחר כך בחדר המבשלים של הסבתה טולה, יושב ומביט נכחו בעינים שאינן רואות כלום, ופניו, שעדיין ניכרו בהם רשמי המוראות, אשר ראה זה עתה שם, בגיא, כאילו צבו.

horror

פעם בפעם, בהפתח הדלת הפנימית של ה'חדר', הגיעו משם קטעי פסוקים מן הפרשה של אותו שבוע.

גזרי הבשר תוארו כפי שהם מנותחים במחזה הידוע של אברהם, התנור הבוזר עם בוא השמש והעלטה היורדת על האיש, ודומה היה, לרגעים, שבין האימה ההיא שם ובין זו אשר פה מתערבבים התחומים.

ובלילה אחר כך, בתוך דמדומי חלום, שמעתי חריקת עגלה שמשוה כבד פורק מעליה, ומאחורי המחיצה שאלה אמי בקול שהכיל כבר את כל אימת התשובה.

—ר' אברהם איצי?

אתר כך נסגר שם האשנב בתוך החשכה, והיא אמרה:

—אוייה לי, אוייה לי, העץ היבש.

ואחרי כן, לאחר שתיקת רגע:

—הוא עוד יבנה, הוא עוד יקח אשת.

אלמחרת הובלה הנפטרת לבית עולמה.

ילדי ה'תלמוד תורה' הם שהלכו בראש, בקראם את פסוקי הת-

הלים מתוך לב מלא כאב נאמן, כי היא הלא אשר היתה מלבישה

אותם חלוקי מולט עם מעילי מוך בכל חורף.

האיש עצמו, בעיניו מצומדות אל המטה, הלך בין המלויים כאילו

רק בכח ההבטה בלבד, כשרגליו נראות כנגררות לו מאחוריו.

וכעבור כמה ימים יצא ללכת בחזרה אל כפרו.

דומם יושב על מצע הקש והריוח מסביבו, בעגלה, נראה גדול

לאין שעור.

האנשים אמרו:

—עכשיו ערירי הוא כאבן.

והם עמדו והביטו אחריו עד אשר נעלם בקצה האופק, שהיה כבר

טעון ענני גשמים, כי קרוב היה הסתו לבוא.

[ה]

איך באו ימי הסתו?

אי-משם, ממרחקים, הגיחו עננים וזחלו והשתטחו כמחנות צבא

בשולי האופק, זה ממול זה וזה בצדי זה, והעירה כאילו באה

במצור.

נאספו שרידי הירקות מן הגנים והעוף והבהמה—מן החוץ. ליד

טחנת המים תוקנו בדקי הגשר ופנס של נפט הודלק שם בלילות.

אז נתקדר יום אחד חלל האויר. בתוך דממת הצפיה נשמע קול

שקשוק, כאילו זרק מי כדורי עופרת על הגג—ונהיה זה שקור-

אים לו סגריר. כי נסגרו על מסגר הדלתות וגם החלונות בבתיים,

אלא שאלה היושבים שם, בפנים, לא התעצבו, בדעתם כי רק

הסגר זמני הוא.

[144]

לכל היותר יכלו להרגיש כבאי התבה בשעתם, אשר אמנם נכלאו

בן הקירות, אלא שהמפתח—ידעו—נתון בידי האלהים.

לא כן האשה הכרכית אשר רוחה הלכה ונעכרה בד בבד עם מזג

האויר, וכאשר התחיל הגשם לטפטף בחוץ, פתחה היא ברגון

מבפנים, עד כי היה זה כמו דלף בתוך דלף.

היא לא ראתה מימיה נשים נעולות מגפים, וילדים טעונים על

כתף וקרקע רחוב רופף, שהוא הולך ומתמסמס מתחת לרגלים.

את הסבתה טולה שאלה כמה הוא מספר הימים אשר ימשך מין

מצב כזה? והזקנה, בדעתה עד מה מועטת האמונה בלב האשה,

לא השיבה כלום. היא רק השתדלה לכלכל, ככל אשר יכלה, את

עניני הבית, אחרי אשר המרתף ודיר העצים היו ריקים פה, שלא

כנהוג לעת כזאת בכל בית אחר, והימים היו גם 'ימי שקט' בבית

המאפה.

היא העבירה מעט-מעט לבית המלוה את התכשיטים של אחותה

המנוחה וכל אותן הקלחות ומרחשות הנהושת שלא היה בהן

צורך במטבח, וכשאלה אזלו, הציעה מינה למכור כמה שטיחים

ממעשי ידיה של אחותה בתיה.

יריעות רקמה דקות נוסח היו אלה אשר הנערות מבתי השכנים

נסו לשוא 'להעתיקן'—אלא שהפרוטות שניתנו תמורתן לא

הספיקו בכל זאת אלא כדי קניית עצים לחים להסקה, וכאשר אלה

היו מתהבהבים אחר כך בפני התנור וממלאים את חללו עשן,

חשבה האשה הכרכית כי הנה הולכת היא להחנק.

אין ספק שהיתה באה לה הרוחה אילו יכלה, כמו קודם לכן

בשכונת הגיא, לשפוך את חמתה על הנערה, אבל זו, בעמידה

המאוששת שעמדה עכשיו לפניו, בכוח חדש זה שבו היתה מבור-

צרת (ואשר טרם עמדה על טיבו), הביאה אותה רק לידי מבוכה.

היה זה כאילו המקום שרגילה היתה להוריד עליו את מהלומותיה

נמצא מוגן פתאום בפניה ומותרס, באופן שכף ידה היא רק אשר

נפגעה וחשה את הכאב.

[145]

Biblical
analogue

Minds new-
found
strength

ואז, כורם מים זה במצאו לפניו מעצור, נטתה לכוון אחר. היא פנתה, שלא כמנהגה עד היום, אל האיש החולני. הן הוא היה זה, בעצם, אשר בגללו הגיע לה כך. שמועה שמעה אשר הפטרון, שבמשרדו עבד, נתפנתה שם אצלו משרת הפנקסן—ולמה, אפוא, לא ינסה שוב את כוחו? הלעולם אומר הוא להשאר כלי רצון, ללא אחיזה ומעמד בחיים? הן הוטב לו במשך הקיץ עד כדי כך, ששוב אינו זקוק לא לתחב-שות ולא לסממנים, והאמנם יכבד ממנו לשבת בבית חומה, אשר תנוריו הם מתוקנים ואינם מעלים עשן בשעת ההסקה? והאיש החלש נענה לה. הוא הבטיח ללכת אל הכרך וגם 'לנסות את כחו' כשאך 'תקבע הדרך לעגלות חורף'. אז הרפתה ממנו, בהבינה מדעתה שתקופת החורף, כל כמה שתתמהמה—סופה שתבוא על קרח ושלגים, ואכן, בהציצה בוקר אחד החוצה, נדהמה למראה זה אשר נהיה שם בין לילה: כל אותם בלילי הטיט והרקק שנקרשו בימים האחרונים, נעלמו. גבשושיות האשפה עם שלוליות המים לא נראו אף הן, והלובן היה בכל—מן האופק ועד האופק. כה ענוג היה הורד בשמים המטוהרים, כה מלטף ציוץ הצפרים בתוך הצנה הזכה, שעניי האשה, העששות מן הכעס, נתרחבו רגע מתוך התפעלות אמת. למטה, באותו המקום ששים נמצא לפי השערתה משעול הכפרים, הרתיע והלך סוס אסור למין כלי רכב נמוך, אשר השאיר מאחוריו בתוך השלג חריצים עמוקים, והיא הבינה כי זאת היא הדרך לעגלות חורף 'ההולכת ונקבעת'. ואז הוציאה מהארון את מעיל הצמר של בעלה, שמה לתוך מזודת העור כמה עוגות ומעט סוכר שעורים, כתרופה נגד השעול—ובמשך כמה ימים אחרי כן, לאחר שהאיש יצא לדרך, האירו פניה באורה הטוב של התקוה, זו אילת השחר אשר תופיע בהבקיע יום חדש לבוא.

only nature
can bring out
her sense of
wonder

במטפחת המשי שקשרה לראשה, כדי לעשות נחת רוח לסבתה טולה, ובסבר הרך על פניה המחוירים, כה ערה וקשובה נהיתה לכל וכה זריזה וחרוצה בכל אשר פנתה, עד כי הסובבים אותה התחילו להאמין שהיא הסירה, לבסוף, מעליה את קליפתה הקשה ונתגלתה, כגרעין הטוב הזה של הפרי, במהותה האמתית. אולם יום אחד, בהביטה אל הפרוודור ראתה והנה האיש נכנס ובה עם המזודה הקטנה בידו. ברגע הראשון לא רצתה עוד להאמין למראה עיניה, כי הן לא שמעה—אמרה—כל שאון של עגלה בחוץ, אבל הוא הנה בא ועמד פה עמידת איש, אשר אין לו באמת כל אחיזה ומעמד בחיים—אז הלכה והטילה את עצמה על הדרגש וגעתה, בלי כל הקדמות עוד ואותות מבשרים, בבכי הבא מכאב נאמן ושהיה מרעיד על כן את הלב. בתיה היפה, שישבה במחיצתה על מלאכת הרקמה, באה והציצה הנה תוהה ונחרדת, בעיני התכלת שלה, ומינה, בראותה כי אביה עודנו עומד במקומו נטול נשימה, הלכה והביאה אותו אל מטתו וחממה אותו בתחבשות ומשקאות מרככים עד אשר 'נפתח לו גרונו' והוא התחיל משתעל בשעולו הקטוע, הכבוש, זה שהוא בא מתוך התאפקות, ושהיה מתהלך עכשיו בכל זאת בתוך הבית כקול קריאת 'אבוי'. רק הנער אפרים, פטור באותו יום מן ה'חדר', היה מסתובב פה מתוך איזה תקוה חבויה בלב. ולבסוף, כשמצא לו שעת כושר, התגנב ופתח את מזודת העור, שעמדה על יד הפתח, והנה לא נמצאו על קרקעיתה אלא כמה פירוורי עוגה ופוטית אחת מיובשת ויחידת עין, אשר הוא, המאוכזב, תפש אותה, חש מיד סלוד לא נעים בקצות אצבעותיו, והשליכה ממנו והלאה.

העת ההיא עמד הטוחן מליבידוב לקנות את החורשה הזבליצית שליד העירה, והוא היה בא הנה תכופות לשם המשא ומתן. ליד בית דירתה של הסבתה טולה העמיד, כמנהגו תמיד, את עגלתו, ואת בואו כוון על פי רוב לשעת המנחה, כדי שיוכל לקרוא בזמנו את ה'קדיש'.

בשעת עמידתו פה פעם, בהיותו מטפל בהתרת הסוס, משכה אותו האשה הכרכית לביתם, למשתה תה. במפתיע בא הדבר על האיש הכפרי, כשלא היה מוכן לכך, והוא בא משום זה למין מצב של מבוכה, אשר רק אלה היודעים בושת פנים מה היא, יכלו אולי להבין לו.

אז, בבקורו הראשון, בהיות אשתו החולה אתו—הכאב הוא אשר תמך אותו, כביכול, ונתן לו את היציבות. עכשיו עמד כמרוקן, קל וללא אחיות, וכאשר ראה את התכונה הרבה במטבח ואת מערכת הכלים על השולחן, חזר בו ונפנה לצאת, מבלי שימצא לו כל אמתלה אחרת אלא זו, כי הסוס הוא שם לבדו'.

וכך הנה נשארה האשה יחידית לפני השולחן, מזגה לעצמה תה לתוך ספל של קוניה, אשר שלש יפוניות עמדו עליו בדוחק מתחת לשמשיה, ושתתה בהבעת פנים שלא בשרה טובות לבני הבית. ואף על פי כן התחילו מסיחים מעתה בסמטה כי משהו הולך ומתרקם בין הטוחן האלמן ובין בני משפחת 'המתוקים'.

אמנם רבים קשה היה להם לצרף בדמיונם את הנערה הנאצלת בתיה עם האיש המסורבל, שדוף רוחות הכפר, אבל בעלי השכל המעשי העמידו נגד קסמה של המדוברת את טחנת המים של זה עם משקו ושדותיו ביחד עם לבו הטוב.

משרתו קיריל שוקד היה עכשיו עוד יותר מאשר בחיי גבירתו לבקר עם דמדומי הבוקר בבתי הנצרכים, כמה פעמים, אגב, ראוהו בשעות אלה גם ליד בית 'המתוקים', אלא שאיש לא יכול להגיד אם הוריד שם מה מעל העגלה.

try to
marry him
off to
Batia

בתוך כך באו ימי הפשרת שלגים וקלקול דרכים. עם גאות הנהר אושה נסתהף הגשר ליד ליבידוב והאיש עם משרתו לא נראו עוד כלל בעירה.

והנה בא האביב.

ביתם העתיק של בני 'המתוקים' הוטל עליו זיו לאחר שנתלו וילאות בטיסטה בחלונותיו.

על החבל שנמתח בחצר היתה בתיה תולה עכשיו, בהגיע לשם השמש, את חולצות המוסלין הקיצייות שלה ליבוש, והיא תוהה אותה שעה בעיניה המהורהרות אל תוך הרקיע עם קטעי ענניו המבוהרים, אלה אשר תינוקות ומשוררים מדמים לראות בהם את פני האלהים.

אברהם איצי, כשנודמן פה בעגלתו, ירד מעליה ואחז את הסוס ברסנו, בבואו להכניסו אל החצר.

עכשיו, אחרי אשר הדרך לעירה כמילובקה נתקלקלה, בא על פי רוב הנה לקריאת ה'קדיש'.

אם לא הגיע עוד זמן התפלה, בא וישב על גבי האצטבה שבעמק החצר. מסופר שעררו לקראת הקיץ ולא עוד מגושם, בלי פרוותיו הכבדות—הנער אפרים, כשנמצא פה, נשא אליו מעל כלי משחקו את עיניו הכחולות, עיני בתיה, כשהן מלאות הבעה של דרישת טוב.

יום אחד, בהיותו מתקשה בעשית קשת ליליג בעומר, עמד והעביר ללא אומר את כל מכשיריו אל האצטבה, ולא תמה, כשהאיש הבין לו ועשה לו את כלי הזין באותה הצורה ממש שהוא תאר לו בדמיונו.

פעם אחרת היה זה חליל שביקש הנער להתקין כדוגמת חלילו של פטקה נער הרועים. והאיש נענה לו גם הפעם.

מפני שעל גבי האצטבה לא נמצא להם מקום, עברו שניהם אל השחת שבתוך העגלה, אשר הסוס היה כוססה מן הצד.

בעמקי העגלה מצא הטוחן ענף מן העץ שהיו זומרים עכשיו על

יד ביתו בליבידוב, והוא פצל ממנו בזריזות פצלות דקות באולרו, בעוד שהנער, נתון, כנראה, בהרהוריו למקום מוצאו של הענף הזה, שאלו היכן הוא ליבידוב זה, באיזה צד?
—הנה שם—פשט האיש את ידו אל האופק, במקום שקבוצת עננים עמדה מוזהבת באור השמש.
—ואפשר להגיע שמה, אם ללכת הנה כך—בקו ישר?—חקר הנער.

—בחורף אפשר, ובקיץ אי אפשר: מפני הנהר, וגם בשל שדות הכוסמת של הסמיונובוקאים.

—אבל אם לעבור את הנהר בסירה ואת השדות לעקוף בזה-רות—דרך המצרים?

—אז גם כן לא יתכן, מפני יערה של הגרפית וגני הפירות שלה—השיב האיש—והנער הביט מתוך הרהור לאותו הצד ששם האפילו העצים באופק.

—וישוב—שאל—יש שם?

—דהיינו? לא תפש הכפרי.

—רצוני לומר, בתים, בתים ואנשים?

—אה, הללו—הבין לבסוף—מעט, רק מעטים, כי העיקר הלא הם השדות.

—וכלבים?—נתרפרפו ריסיו השחורים של הנער.

—כלבים יש, אבל לפחוד מהם לא צריך—הרגיעו זה—כי הלא מיודעינו הם, 'משלנו'.

והוא ספר היאך היה זה כאשר פעם, בעמדו ליד הכורות, נטפל אליו אחד זר, והוא לא היה נהיר לו, כי נראה כמתגנב, וגם יותר מדי חרישי היה, וכאשר גרשו, לבסוף, ראה שהוא אינו פונה לצד הכביש וגם לא לעבר חוות, כי אם רץ ישר ליער, ודרך הכנסו שמה, היא כדרך שבן אדם נכנס ובא לתוך ביתו, אז הבין, כי אין זה כלב, כי אם זאב.

—בעצם היום?

—בעצם צהרי היום.

—ונפחדת?

—ולמה זה אפחד? אנחנו הכפריים איננו מפחדים—השיב האיש,

בנערו מעליו את גרודות העץ, כי החליל היה כבר מוכן.

—תשרוק אתה את השריקה הראשונה—בקשו הנער.

—בושה פה—פקפק זה, בוא ונכנס אל דיר העצים.

והם באו אל דיר העצים.

פניו הרחבים של האיש עם זקנו הקצר נתהבהבו רגע בתוך האפלה וכאלו התנדפו, וטיפפה עמומה של רגלי צאן על פני דשא נשמעה, מלווה בקולו המשדל של נער הרועים.

נשבה צנה לחה של מי מנוחות ופעית הערגון של טלאים רכים עלתה אי מזה, מקרוב, והעירה את הרצון לפשוט אליהם את היד, והנה חרקה פתאום הדלת, והאשה הכרכית נראתה במלוא קומתה בפתח, אז התנערו שניהם מהלך רוחם והעלו חיש מהר על פניהם את ההבעה הרגילה, כמי שמחליף את בגדי שבתו באלה של חול.

באחד מן הימים ההם קנה האיש מליבידוב את ביתה של האלמנה פרסלובה, אחות הכהן אשר בשעתה, לאחר שמת עליה בנה יחידה, יצאה לשבת עם קרוביה בכפר.

בית עצים עתיק היה זה, יחידי באדמות הגנים, והוא צופה בחזיתו את חורשת התרזות של הכהן, ועץ אחד מאלה, והוא מרוחק מכל האחרים, עומד פה לפני הבית, ומראהו עגום מאוד בתוך העזובה שמסביבו.

יתכן אשר בני משפחת הכהן, בכרתם בזמנם חלק מן החורשה, השאירו אותו פה מתוך שכחה, או כציון למיצר וגבול, ואולם אנני אשר את הכונות הטובות יחסתי בעת ההיא לא רק לאדם, כי אם גם לחי ולצומח, דמיתי כי העץ הזה, בהיותו עומד בקצה החורשה ובהרגישו בכליון נפשו של בן-האלמנה, אשר בתשיי שותו לא יכול עוד לבוא שמה, פרש לילה אחד מכל האחרים

ובא והתיצב פה להיות למחסה לבער בצלו ולמשיב נפשו בריחו וברנן צפריו.

עכשיו, בראות מינה והנה הוא עומד במלוא ירקו, פשוט ענפיו הכבירים, כאילו מתוך רצון להרבות צל, והספסל שמתחתיו אף הוא עשוי עם בית קבול, כמין משכב למנוחה, אמרה כי הן יכול אביה לבוא ולשכב פה בימות אביב בהירים אלה, ובבוקר, אחרי סעודת השחרית, הוליכה אותו הנה דרך הגנים.

בכיסו הביא אתו האיש בקבוק של חלב עזים, והוא שכב פה יחידי, מבלי להרגיש כל שממון, שהרי מן הגנים הקרובים הגיע הנה קולן של הנערות מנכשות העשבים, ונופו של העץ אף הוא מלא היה תנועה מן הצפרים, שהיו יוצאות ובאות אל החורשה הקרובה, ביצרן, מתוך יחסי שכנות אלה, קשר חי בין העץ הזה ובין חבריו.

עד מהרה רוח לו לאיש במדה כזו שהוא לא היה זקוק עוד למלויים, ורק במקלו בלבד הלך, שגם הוא יותר ממה שנשען עליו, היה נושא ביד.

והסבתה טולה בראותה כי טוב חלב העזים לבריאות גופו, שמחה כשנודמנה לה יום אחד בככר השוק עז במקח השוה.

יהודי טוחנובקאי הוא אשר הביאה למכירה, מאחר שלא היה זקוק לה עוד, לדבריו, כי גדלו הגדיות, בנותיה של זו.

ובכן זכתה בה הזקנה והוליכה אותה לא בלי קושי הביתה, כי היתה הבהמה מפנה פעם בפעם את ראשה וגועה מתוך געגועים, כנראה, לאותן הבנות עצמן, אשר עליהן דבר בעליה.

ומינה הלכה ותלשה מעט עשב ליד גדר השכן והושיטה לה, ושכנתם שרה נכה, מומחית לחליבה, באה עם הספל שלה ביד, אבל נוכחה מיד כי זו 'עצורה' היא. אין בה מאומה.

—מחמת טלטול הדרך—סברה היא—ואחרות אמרו: —מפני צער הפרישה.

והנה קרב ובא אליה אברהם איצי איש ליבידוב וסקר אותה,

ובפעם הראשונה היה זה פה אשר נתבהרו פניו מתוך צחוק: —זקנה היא—פסק, בטפחו לה טפוחת סליחה על גבה—הניחו לה. וילדי ה'חדרים' שנתקבצו החזיקו בה והוליכו אותה בקול תרועה אל כר האהו.

הנה כי כן הסכין מעט-מעט האיש עם קרוביו וגם השמיע פה לפעמים את דעתו בכמה מעניני הבית.

על פי עצתו הוא 'חכרו' אלה ממנו את חלקת האדמה שעל יד בית השדה והפכה לגן של ירקות.

הוא עצמו רק פלח יום אחד את הקרקע והקדים במשך כמה ימים לבוא כדי 'להציץ' שמה לפני התפלה—ועד מהרה נמצא המקום ערוך בערוגות, שעליהן הישירו, כאותיות של כתב על גבי שורות מסורגלות, כל מיני ירקות של העונה.

מהכפריות השכורות למדה מינה לנכש את העשבים, ובמשך הזמן התקינה פה, בעזרתו של אחיה אפרים, סוכת נצרים, שהחזיקה בה, ביחד עם כלי העבודה, גם את ספריה. ויכלה מעתה ללמוד ולקרוא מתוך הרוחה.

בספר המקרא חזרה עכשיו על פרשת חייו של העם בארצו, והיא גמעה את הפרקים (ביחוד את האידיליים שבהם) כיין וקנחה אותם בדפים מ'אהבת ציון'—והנה באו בינתים ימי 'בין המצרים' ואני הייתי מוכרחת להעביר אותה למגילות החורבן. כל אותם דברי הנבואה, אשר דומה היה כי לא נאמרו אלא לשם איום, קמו ונהיו כתומם.

באה אמנם הרעה על המקום, אנשיו נפלו בחרב, והארץ היתה לשמה ואותו האיש אשר בעצמו נבא לכך, לא נשאר לו מעתה אלא לקונן את קינתו הגדולה—זו אשר הכילה בקרבה, כנראה, כבר למפרע, את תמצית הכאב של כל הדורות שבאו לבכות את החורבן הזה אחריו, כי על כן הלא ירגיש כל הקורא בה כאילו מלבו יצאה.

intrusion
of history
also seen
as organic

כאשר בעצם ימי קיץ אלה לבשה פתאום העירה קדרות, היה זה מובן לנערה, כשם שהיה מובן לה למה מקדירות פניה של הינדה רחה הקמינאקית כל שנה באותם הימים אשר בהם שרפו עליה בכפר מולדתה את ביתה והרגו את בניה.

אותו הרבוע האפל, אשר נקבע רק כזכר לחורבן בקיר, בלט עכשיו כבר כמקום העיקרי בבית, והשאר לא היה אלא כמין חפוי, ששימו על הפצע, כדי שלא להכאיב את העין. ביום הראשון לחודש אב התחילו האנשים בכל מקום לנהוג בעצמם מנהג אבלות.

לא כובס כל בגד, ולא צוחצח כל כלי ולא ירד איש לבית הרחצה ביום הששי. בשבת בבוקר הפטירו את פרשות התורה בחונו הקשה של ישעיהו, ובמשך כל היום עמדו אחר כך הסמטאות ריקות, ללא עובר וטיל.

רק קוצרי השחת ההרריים היו הולכים וחוזרים שם למטה בכרי האחו, מבעיתים בברק חרמשיהם, כשקול שירתם עולה ממנו כמו הד מאותה הצהלה הרחוקה של מתעללינו אז, ביום האסון. כשסמוך לאותו זמן נודע לנו כי הגה עברה אי-שם הרוח את אחינו לקום ולבנות את ההריסות ההן, לא העיר בנו הדבר כל תמיהה. בתוך איזה חוברות שנשלחו לבתיה היפה קראנו את זאת, בשבתנו פעם עם ערוב היום בין הערוגות, ואם מפני שהיתה השעה שעת התבהרות לאחר גשם, או מפני הדמדומים שמסביב—בזכרוני נשתמר זה כאותו אודם המופיע לאחר ימי סגריר בשולי הרקיע, שהוא בא לבשר ימי שמש ואור.

[1]

על מעשי הרקמה של בתיה אמרתי, אשר הנערות בנות השכנים קצרה ידן מלהעתיקם—כי על כן עושה היא זאת 'מן הראש'—אמרו. ואכן, כל מה שעשתה, לא העתקות מתוך איזה ספר דוגמאות

[154]

היו, כי אם דברים ממה שראתה לפניו, טבועים בחותם שלה ומוארים באורה.

קבוצות העצים שרקמה, או פלגי המים לבין ירק, לא היו אלא אותן חורשות הלבנים אשר עם מבוא הגיא ו'נחל הבכאים' שבקרבתן, אלא שפה, אצלה, היו העצים מעורים יותר, גדושי ירק יותר, והנחל היו מימיו שקופים ומזהירים בזהר נאצל ועילאי יותר.

ועוד גם זאת, אשר חורשות הלבנים, או הנחלים באחו קבועים ועומדים היו במקומם, כל אחד לעצמו, בבחינת טופס יחיד, בעוד אשר רקמותה היא עשויה היתח יריעות, יריעות, שהן נתונות להטלטל ותופסות ביחד עם זה מקום קטן כל כך, שעולמות שלמים, כביכול, יכלו להתקפל אצלה בפנה אחת של מגרתה אשר גדלה הוא כמלוא כף היד.

בתחילה, לפני שמלאכת מחשבת זו הוצאה אל השוק, התיחסה אליה האשה הכרכית בזלזול, בסברה שאין כאן אלא בטול זמן בלבד, אבל כשראתה שנותנים תמורתה כסף, שנתה את טעמה, בקשה בעצמה דרך להשיג את חוטי המשי, וזכרה אפילו בדיק את מקום החנויות שבהן ימכרו אלה בכרך, ובשעה שהנערה עבדה, נזהרה שלא להקים שאון, ובאה כפעם בפעם לסגור עליה את הדלת.

מאחורי מחיצת הקרשים 'הגדולה' ישבה זו, כפופה אל השולחן המשולש—כי בשביל אחר, מרובע, לא היה פה מקום—וצרפה את הקוים הצבעוניים אחד לאחד, מתוך אותו כובד הראש של האדם העושה במלאכת קודש.

מינה נכנסה הגה לפעמים בלי קול והציגה לפניו מעט תפוחי אדמה, או קציצת כבד בצלחת—אז תפשה מתוך גשוש בקצה המזלג את המאכל, נשכה ממנו ולעסה ברפיון, מבלי לשתף את הנאת האכילה לכך.

מתוך זה הוסיפה פה ושם, בניצת מחט, נקודה צהובה, או חומה

[155]

pagan

Jank → Goy

3 יוני

Bata's
artistry

בבד, שצריכה היתה להדגיש את להט השמש, או הצל בחביוני עץ, עד אשר פרשה, לבסוף, את היריעה כולה לפניו, סקרה אותה במבט בוחן, ומעמקי התכלת עלו והתנצנצו בעיניו שתי נקודות זהב. קורת הרוח אשר עם גמר יצירה היתה זאת.

אחרי כן יצאה וישבה בפתח המבוא, על הסף, כדי 'להתאורר' מעט. חגורה בסינרה המהודק, השחור, שריד מדיה מבית-הספר, כשתלתליה יורדים ומתערבבים בחוטי הרקמה, שהם תלויים לה, כרגיל, על צוורה. אם היו אלה מצבע הזהב, שוב אי אפשר היה להבחין ביניהם ובין השער הדק, המשיני.

נשים נכנסו ויצאו עם קדרותיהן שנתבשלו בתנור האופים, ונזהרו מתוך איזה רגש מיוחד שלא לקרב אליה יותר מדי.

ושם, בפנים, מעבר למחיצה, באה, בינתיים, מינה עם מגהצה, החליקה וקפלה את המרוקם והוציאה יריעת בד חדשה, חלקה, אשר בעיני אני נראתה תמיד כאותו החומר ההילי, הקדמון, בשעת בריאת העולם, לפני שהאלהים העלה עליו את הדשאים והעצים והקרינו באורו.

בזמן הראשון, כאשר אך התחילו מעשי הרקמה האלה להתפרסם, זכו בהם רק הנשים המיוחסות, כמו אשתו של פקיד הפוסטה, או בת האפתיקר דקת הטעם, אולם מעט-מעט התחילו דורשות אליהם גם האחרות.

נערה לא אמידה כשעמדה להתקין לה בגדי מותר, ויתרה על זוג של צפיות, או כמה כותנות בד, ורכשה לה שטיח מרוקם שיחים, או פרחים, לקשט בו את הקיר. ובעתות החורף, כאשר חפה הקרח על שדות הסביבה, יכלה עכשיו עינה להתרפק על קטעי נוף נפלאים אלה.

הנה כי כן התחיל אביב נצחי לבלבב בחדריהן האפולוויים של בנות המקום. מין נכס רוחני היה זה שנתוסף להן, ערך יופי חדש, ובשעת השריפות, כשבאו להציל את הקנינים היקרים, הוציאו מעתה גם את היריעות האלה.

והרי זהו בעצם החסד שגומלים שלא במישרין עם האמן, אשר הוא עצמו, בבלי דעת, או מחוסר תנאים מתאימים, מפזר את גיצוצות נשמתו לכל רוח. והנה באים האחרים ואוספים אותם ברוב זהירות כדי לשמרם בגנזי הנצח.

ופה הוא בלי ספק המקום להזכיר את העלם **שלום נתן**, מבני סמטתנו אף הוא, אשר הלך לבקש לו 'תכלית' בכרך.

בן ישיבה אשר פרש מתלמודו היה, וקרוב או מודע אין לו בעיר הגדולה, ובכן פנה אל בנה של יוכבד 'המתוקה', שהיא שכנה ובת מיצר לאמו, והאיש החולני נענה לו, המציא לו מעט עבודה בשכר וגם נתן לו את בתיה הרכה ללמדו את למודי החול.

כפי יכלתה בעת ההיא למדה אותו זו, רק ראשית דעת השפה ומעט תרגילי חשבון, עד אשר יכול 'לעמוד על רגליו', ולהמשיך את דרכו בכוחות עצמו.

והנה היה זה אשר היא דמתה לאיש שנתן פעם רק פרוטות מספר לחברו וקבל תחתיהן לאחר זמן דינרי דינרים. כי אחרי כן, כשהנערה הוצאה מחמת המצב הקשה מבית-הספרה, בא הוא, מזוין בידיעות רבות, ועזר לה בלמודיה וגם ספק לה ספרי למוד וקריאה.

גם אחרי כן, כשעברה עם בני משפחתה אל העירה, הוסיף עוד לשלוח לה ספרים וחבורות, או שהביאם לח בעצמו כאשר בא לאמו, שרה-נכה, לימי חג.

שתי פעמים בשנה בא, כרגיל, להתראות עם האם האלמנה, ובהפסקות, בין חג לחג, שלח לה אגרות רצופות דברי חבה, והיא, מאין לה אמצעי להביע לו את רחשי לבה, השקיעה אותם בעוגות הגבינה שגבנה ושלחה לו בכל הזדמנות, או בכתנות הבד שתפרה בשבילו.

בשביל ארבעת בניה האחרים הכינה יום-יום את ארוחתם וצרפה למנתו של כל אחד תוספת של אהבת אָם, ואולם החלק בשביל

אחיהם הרחוק נשאר חתום בלבה ותסס שם כמין סם משכר, עד כי התנוודדה לפעמים מרוב חושיה. ואלה אשר ראוה בצפיתה לפני פתח בית הפוסטה, או בעמידתה ליד ביתה, כאשר נושא המכתבים עבר עליה מבלי להתעכב, עמדו, מבלי משים, לחשוב את מספר הימים, שנשארו עוד עד לחג.

והנה נראתה זו בוקר אחד בחצרה כשמטפחת 'חצי המשי' קשורה לה לראשה והיא שופתת, שלא כרגיל, את מיחם הפח הקטן שלה. ועד מהרה נראה בין ההולכים לבית הכנסת העלם האורח עם תיק התפילין בידו.

או הורמו רגע שני חצאי הוילון בחלון הקדמי שבבית 'המתוקים' ושבבו וירדו, ואחר כך הלך ונמשך היום מתוך מתיחות, ארוך עד לאין קץ.

בתייה, עם חוטי הרקמה על צוארה, באה פעם בפעם, שלא כדרכה, להציץ אל השעון שמעבר למחיצה, או שהיא נמצאה זקוקה פתאום למגהץ והלכה בעצמה להתקינו, ועיניה, לאור הגחלים שנשפה בהן בתוך אפלולית הפרוודור התנוצצו בברק של יסורי צפיה.

ומן הצד השני, הנה נשלחו הנה מוזמן לזמן בני האלמנה הקטנים לבקש עפרון, או עט עם דיו לכתיבה, וכשאלה נשתהו, הופיע בפתח שמאחורי הגדר אחיהם האורח ועמד לחכות מתוך קוצר רוח.

אבל הנה הגיע, סוף סוף, הערב והעלם שיצא להתהלך אילך ואילך על פני הרחבה, נודמן עם הנערה—בהיסח-הדעת, על פי רוב, כאשר זו יצאה לנער את מפת השולחן אחרי האכילה, או להסיר איזה כבסים מעל החבל.

בשבילנו אנו, אני ומינה, היה זה כאלו קמו שתי נפשות מן הספר להתהלך לפנינו.

אותו רטט הגיל שבדבוריהם הראשונים, המגומגמים, אור הלבנה, אשר המחברים, כרגיל, מוסיפים אותו כתבלין לכל מיני פגישות

כאלה, ואשר הלם אמנם עכשיו פה את השנים, בעמדם מרוחקים זה מזו במבוכת נפשם, כשרק צלליהם—דומים בגדלם להפליא—מתמשכים ונוגעים האחד בשני.

הוא עוד טרם הוציא מצרורו את הספרים שהביא בשבילה, את אלה הוא מוסר לה אחרי כן, בערבים הבאים, כאשר לנוגה הכחלהל של הלבנה מתוספים רבועי האור של החלונות, המוארים במנורות החג.

והנה חלפו ועברו כבר ימי החג, והעלם—עוד טרם נסע.

בחנות המכולת נושאים עוד את פני האלמנה ונותנים לה בהקפה את קמח הסולת והקהות הטחונה, והאשה טרם הסירה את שמלת הצמר עם המטפחת של 'חצי-המשי'.

בשבתה על הסף לטרופ את הביצים לחביתה, בא בנה האורח ועומד מאחוריה לבוש עוד אף הוא בבגדיו הטובים, וכעין 'אסרו' חג' ארוך הולך ונמשך פה.

אם משום שלא נודמנה לו, לעלם, שעת כושר, או מפני שלא מצא לו דרך להגיד את המתרחש בקרבו—נכנס לפעמים, בצהרי היום, לבית-הכנסת, לקח לו אחד הספרים והתחיל קורא ושר בקול, כמו לפנים, 'בישיבה', אלא שהמלים, ככל אשר נצטלל קולו, הלכו ונתעמעמו עכשיו, והנגון רק הוא לבדו נשאר, נבדל לעצמו, ואין בו אלא כליון נפש בלבד.

הנשים, על האצטבה בחוץ—נתרשלו צנורות הסריגה בידיהן. בתלון הקדמי של בית 'המתוקים', נראתה פתאום בתיה עם בד הרקמה בידה, כשהפרחים מנצנצים בו בברק לת. אפילו האשה הכרכית, נסתלק רגע הזעף מעל פניה והם כמו נתעדנו.

טל, כאשר הוא יורד על האדמה, עושה בודאי מין פעולה כזאת. ואחר בא לילה אחד הקרון 'הכרכי' והתעכב על יד בית האלמנה, והעלם נכנס ובא לתוכו עם חבילה בידו.

—היו שלום—אמר, והעגלה נעקרה מתחת לשמים שנשארו כמו תלויים על בלימה.

אִישׁ, מאחורי הגגות, עמדה הלבנה, והאור שלה, כחלחל כמו תמיד, נראה כמתבונן בכדי, ללא צורך.
בקצה הקיר של בית המאפה זע, כתכריך, המסך הלבן ושני חצאי החלון נקרעו בחזקה, כאילו נחנק שם מי מחוסר אור, ואנחה נפלטה אל תוך הלילה.

[ח]

מי היתה שרה-נכה האלמנה?

אחת מבנות המקום אשר הלכה והיתה לאיש לוי בכפר קמינקה וילדה לו שם בנים, שהתייחסו אף הם לשבט הלויים העתיק.
מפני שהיה הכפר קרוב לדרך הראשית, קבעו בו בני הישובים הסמוכים את מקום 'מנינם' ופה היו מתפללים בשבתות ובחגים.
מאחורי מחיצת הקרשים שבבית הלוי—מוזג היה האיש—נשמר בארון ספר תורה קטן. והחדר מסויד היה ועטוי לאורך קירותיו בבואתה הירקרקת של הצפצפה שמאחורי חלונו. אין בו מאומה מלבד שולחן לקריאת התורה, איזו ספסלים ו'מזרח' מצויר מתחת לזוגית, שהיתה מתמלאה זוהר בשעת השקיעה.
על רצפת העץ שבו לא דרכו בני הבית אלא אם כן הסירו קודם את נעליהם, אפילו הכפריים, נפסק ליד שולחן הסביאה להגם, כאשר נפתחה שם מנגד הדלת, ובעיניהם האפלות התלקח אז רגע כעין ניצוץ של אור.
בנעימות התהלכו אלה עם האיש, עמדו לו תכופות בשעת דחקו ונטו חסד גם לאשתו לאחר שהוא מת, והיא היחידה צריכה היתה לשאת בעול הפרנסה.

ואולם פעם, ביום אִיד אחד, לאחר שתיה ארוכה, נהפך פתאום לבם והם עמדו לחבול בבני המשפחה.

בסכינים, שבהם חתכו זה עתה את הלחם ליד השולחן, קמו עליהם, והאשה, מאין לה כוח להאבק, התאמצה להגן רק על ילדיה ועל ספר התורה, שני אלה אשר עליהם נתנו אחיה את נפשם בכל מקום מאז ומתמיד, ואשר בגלל זה אולי הגענו עד הלום.

[160]

את ספר התורה חללו, אבל הילדים ניצלו, וכמה מן הפרשיות שמורות אתם בלבם, כי שגנו אותך, כנהוג, על פה.
ואז, כאשר ידעה האשה כי אלה יושבים לבטח במקומות מחבואם, קמה והלכה אל העירה, מצאה פה את המגרש העזוב, מקום נחלת אבותיה, ועמדה להעביר הנה את ביתה.
חלקים-חלקים העבירה אותו, ובסדר הפוך, כי בגג החלה ובקר-רות התחתונות גמרה.

ובני 'הלויים' מבני משפחת בעלה, אשר נגע הדבר בלבם, נתנו לה איש רובל כסף, או שהתנדבו לעשות אתה במלאכה, כל אחד כיכלתו.

ורבים מן 'הגויים' עצמם, אשר בושו ממעשיהם אחרי התפכחם, עזרו על-ידה אף הם—עד אשר הוקם ביתה על מכונו ובניה המפוזרים בין הישובים שבו אליה אחד-אחד וגם שלום-נח מן 'הישיבה' בא, ובבוקר יום השבת, כשנתאספו פה בני משפחת הלויים אל 'הקידוש', נשא הזקן שבהם, ר' שלמה, את דברו לאמר:

'כה יעשה אלהים לעמנו, שיקבץ אותנו למקום נחלתו מן המזרח והמערב, ומהצפון והדרום—ובדברו הורה בידו על כל רוחות השמים, והמסובים ענו בקול אחד: 'אמן'.
ותמהו אז בני הנעורים לראות, אשר שלום-נח, שגנו פניו למשמע הדברים האלה ודמעות נצנצו בעיניו.
והם לא ידעו, כי קרוב היום אשר הוא יהיה מן הראשונים לעוררם שילכו לבנות הריסותיה של אותה ה'נחלה'.

[ט]

עם סוף שנת האבל הביא הטוחן מליבידוב את בגדי אשתו המנוחה וחלקם בין העניים; אחרי כן הוקמה על הקבר מצבת אבן ששקעה כבדות באדמה התחוהה, ובוזה כיאלו העמדה מחיצה בין השנים.

[161]

עם ערב, לפני היציאה לדרך, פעמים שהאיש נמצא עומד במטב"ח של 'המתוקים' עמידה משונה, מעין זו של 'העני בפתח', ואם עברה פה אותה שעה, במקרה, בתיה, כעכע כעכוע כבוש שבא אצלו, כרגיל, לשם הבלגה.

מספר מבעלי 'היריעות הרחבות' היה מוצא לו פה בלי ספק מקום להעלות בעטו כמה רחשי לב וליצור מהם את זה, אשר יקרא לו ספור אהבים.

הן היה האיש בודד, ביתו בתוך הכפר עוזב והוא עדיין במלוא כוחו ורעננותו עמד.

יום אחד, לאחר שתעה אילך ואילך מסביב למחיצת הקרשים 'הגדולה', ונראה כמחפש מה, נפנה, לבסוף, והלך בלי ברכת פטורין, והנער אפרים, אשר ראהו בעוד זמן מה יוצא בעגלתו את החצר, קרא מתוך חרדה: הביטו, מה זה היה לו?

כי הוא בראיתו המיוחדת הסתכל בודאי וראה משהו בלתי רגיל באופן שבו נתלו רגליו של האיש מעל דופן העגלה, או באחיזה רופפת זו שאחז את המושכות, אשר שום נתינת כיוון לא היתה בה, כמי שאחת לו לאן שיובילוהו.

לרגל העסקים שלו הגיע פעם בנסיעותיו עד לעיר הפלך, ושם, על פי הוראותיו של בן עיר אחד, מצא את בית דירתו של שלום-נח וטפס ועלה במדרגות של כל חמש הקומות, ואולם לשאלתה של בעלת הדירה 'מה דרוש לו?' לא מצא מה להשיב, לא היו אתו אפילו מעט עוגות של גבינה אשר קרתניים מבני סוגו היו מביאים לה, כרגיל, בשביל דיירה.

מפה ירד למחסני התכשיטים וקנה צמיד של זהב, אשר הקסים אותו מתחילה באבני המלזאים הקבועות בו. ואולם בביתו אחר כך, לאור היום שנתענן בינתים, אבד חגו בעיניו, והוא הגיחו בין פרורי הלחם היבשים על השולחן, ושם היה מתגולל, עד אשר המשרת המסור, קיריל, התחיל חושש פן לא יוכל לשלוט בעצמו ויחמדו, והוא העיר לבעליו שישימו במגרת הקומודה.

ומן הצד השני הנה הנערר בתיה, הלכו פניה וחורו מיום ליום ללא כל סיבה ניכרת.

במלאכת הרקמה לא התעסקה; לא יכלה להעלות שום דבר על הכד. החוטים כאילו דהו פתאום וכל עלה, או ציץ שרקמה, יצא חיור ונובל. אז הניחה בצער את הכד וישבה ודפדפה בחוברות הישנות שעל שולחנה, כי שלום-נח, מהיותו עסוק בעיר המחוז בעמידתו למבחן הצבא, לא שלח לה כל חדש, והוא גם לא בא משום זה הפעם לבית אמו לחג הסוכות.

אם מפני חוסר פנאי, או מהמת מצב הרוח הרע, לא נעשו הפעם גם פה, כמו בבית השכנה האלמנה, הכנות מרובות לחג.

החלונות החצאיים, אשר הוסרו, כרגיל, לכביסה בשני הבתים ביום אחד, לא כובסו הפעם, והשמשות, מאובקות גם פה וגם שם, לבין החלונות המצוחצחים שבבתי האחרים, היה בהן משום שתוף צער יותר ממה שאפשר להביע במלים.

הטירוניים, קרואי הצבא, היו כבר מתהלכים בערבים ברחוב ושירתם, ממוזגת בצנת הסתו, רק העמיקה את העצב בלב.

מינה, בדעתה כי השינה רחקה מאחותה, באה עכשיו לעשות את המלאכות הניתנות להטלטל בחדרה.

היא טחנה קנמון על שולחנה המשולש, או בררה צמוקים וכדי למנוע אותה מ'לחטט במחשבות' אספה בשבילה כמה דברים ממעשי הרקמה שנעשו על ידה בזמנם בכרך.

קטעי נוף בודדים היו אלה, אשר לאחר שהנערה פרשה אותם לפניה בסדר ידוע והשלימה אותם במחשבתה על ידי מלואי בינים, כדרך שהקורא הנבון משלים את החסר והמרומז בשעת קריאת, נצטרפו, כדפים של ספר, והיו לשטחים מיודעים מעיר מולדתה.

את מגרש הטילים יכלה לראות פה על שורות ספסליו, שדרת השיטות שלאחריו והנהר הרובץ שם, הלאה, למטה, בין סבכי הערבות.

זה—קורן כולו על שפע מימיו—השרה עליה, כאז כן עתה, במראהו רוח של שלות, עיניה ארוכות הריסים נתערפלו ודומה היה אשר היא נאחזת בתנומה, אלא שתוך כדי רגע נתחל-הלה והביטה בחרדה סביבותיה.

—זהו מפני שאת 'חושבת'—התרעמה מינה.

—לא, כי מפני 'זה'—הורתה בידה על צריפה של גלה 'הנרגנית' ממקום שהגיעה קריאה של תרנגול—הוא מעיר אותי.

—הלא גם אלה של שרה-נכה קוראים—פקקה מינה.

—הלה קורא אחרת—השיבה בקולה הנחלש, שנעימה של כאב נשמעה בו בימים האחרונים.

ומינה, לאחר שהקשיבה לקולו בלילות הקרובים, הוכרחה להודות כי אכן, זה קריאתו 'אחרת' היא, חדה, כהגדרתו של אחיה אפרים, ו'נתקעת אל הלב כטריז', ובדממת הלילה, כאשר באה זו פתאום—נתחלחלה לפעמים היא עצמה.

מאחורי גדר הקרשים הציצה פעם הנערה אל תוך חצרה של האשה 'הנרגנית', וראתה שם, לתמונה, ליד הצריף, עוף קטן ומדולדל שקשה היה להעלות על הדעת כי מגרונו הוא יצא קול נמרץ כזה.

לשדוליו של אפרים, אשר נמצא גם הוא פה, לא נענה, ורק חטט רגע במקורו בין כנפיו ונפנף בהן בעצבנות, כאילו כדי לנערן.

—מצורע הוא—הסבירה שכנתם חנה-ליבה, אשר הביטה שמה אף היא מאחורי הגדר שלה.

—ולמה הוא, איפוא, לה, ל'נרגנית'?—שאלה מינה.

—בשביל ה'להכעיס'—השיבה האשה—כדי לרדת לחייה של שרה-נכה בת המיצר שלה. הנה, הביטו:

ברגע זה נדחק העוף דרך פרצת הגדר אל גנתה של האלמנה, חטט שם מעט בקלחי הכרוב, נקר במקורו דלעת אחת, ואחרי אשר תפס פרוסה מעוגות הגבינה המתיבשות על אדן החלון, החליק שוב מבעד לפרצה וחזר בהלכו המתון למקומו, כשהוא

סוקר את קבוצת המשוחחים במבט בוז, כגבירתו, בעלת-הצריף, בשעה ששערה שמדברים בה.

—אי, מנוול—זרק אחריו אפרים מלאו החופן חול.

מפליא ביחוד היה זה, אשר במשך כל היום לא נשמע כלל קולו של התרנגול, אף גם לא בשעת השנויים במזג האויר, כאשר כל האחרים קראו בקול אחד, ואולם אך פרשו האנשים לשנת הלילה והדממה נשתררה—בקעה ועלתה קריאתו שלו.

הטוחן מליבידוב, לאחר ששמע פעם על העוף המטריד הזה, סבר ביושר שכלו, כי הלא אפשר לקנותו.

—תתנו לאשה את המחיר של עוף בריא—אמר למינה—והיא לא תסרב.

וכדי למנוע מהנערה את הטורח, הלך וסדר את הדבר בעצמו, ובדמדומי הערב נמצא התרנגול מוטל כבר פה כפות בצדי דיר העצים.

אפרים—נתלקחו ניצוצות הזוהב בעיניו למראהו. הוא חכה עד שנשתררה דממת הלילה בבית, וברגע שהנערה נטולת השינה חכתה, בהבעת החרדה הרגילה עכשיו על פניה, לקריאת העוף, הכניסו אליה.

—הנה הוא—קרא בהקריבו אותו אליה, וזו, נפתעת מתחילה—התפשט אודם בלחייה והיא נתחייכה נוגות.

בעיניה הבוחנות, עיני אמן, הסתכלה בנוצות המגוונות שבכנפי היצור המרעיד, העבירה על גבו את ידה החטובה ודהפה אותו מתוך תנועת רחמים.

—הניחו לו—אמרה.

כפי שהותנה מראש, נשאו אותו מינה ואפרים בהשכמת הבוקר לשכונת ההר. שם, בפאתי שדה שעורים קצור, הורידו אותו, והוא, לאחר שהוסר מעליו החבל, התנער והשמיע בקולו המיוחד קריאה קצרה, שהיתה דומה יותר לאנחת הרוחה.

עוד באותו יום עצמו נכנסה האלמנה שרה-נכה לבית ה'מתוקים'

episode with the rooster
its freeing also "free"
Shalom - back from
army service

עם משהו חבוי מתחת למטפחתה, שהיא החזיקה אותו כיצור חי. טלגרמה מבנה הקרוא לצבא היתה זאת, שהביאה לבתיה יודעת הספר לקרוא. ובה רק מלה אחת ויחידה: שוחררתי.

ולמחרת, אחרי לילה של שנת מנוחה, ישבה כבר הנערה במקור מה, ליד השולחן שלש הרגלים והעלתה על הבד ציורי רקמה. שהרהיבו אותה עצמה ברעננותם בתוך קדרות זו של הסתו.

[י]

הנער אפרים לאחר שגמר את למודיו ב'חדרו' של שמואל איצי, שוב לא מסרוהו לידי שום מלמד, כי החליטו 'לעשותו לאיש'. ואולם עד אשר דנו ושקלו באיזו אומנות לבחור, כי האשה הכרכית סברה: 'אצילית וקלה', והסבתה טולה: 'כזאת הנותנת לחם ישר לבעליה'—התהלך הוא חפשי לנפשו. וכך הנה שכח מעט מעט את הנגון של טעמי המקרא ואת האותיות של כתב רש"י, אבל תחת זאת למד להבחין בין עלי הסלק והלפת בגן ולדעת את ההבדל שבין שבולת השפון ובין זו של החטה בשדה.

לבוש מכבסי 'קורט' קצרים עם 'ארבע כנפות' צבעוני ממעל— עוד בהשכמת הבוקר התחמק בחשאי מן הבית, ירד דרך המקש— אות אל מגרשי הטחנה ונמצא עד מהרה על שפתו של הנהר, יחידי בשעה זו, כי רועי החר עוד טרם הגיעו הנה עם עדריהם. פה תלש לו כמה קני סוף מבעלי 'הבלוריות', עקר את 'לבותי' הם' ולעסם לאט, כשהוא מסתכל מתוך כך בברווזיו של הטוחן המתשוטטים על פני המים—צוללים וטובלים את עצמם פעם בפעם, מבלי אשר יוכל להכיר בהם, לתמהונה, כי נתרטבו. לפי השאון שהגיע אליו מצד שמאל ידע כי הגלגל בטחנה עובד עכשיו במלוא כוחו, וכדי לראותו מקרוב, התכופף ועבר לבין עמודיו הקיצוניים של הבנין, טפס ונאחו בדופן הסכר והעמיד

[166]

את פניו כלפי מפל המים. כשנשימתו מתקצרת לו מפני חרדת הסכנה, מהסחרחרות ומנשימתו הלחה, המדגדגת משהו, של הזרם. אכרים מכפר סמיונובקה עברו פה על הגשר בעגלותיהם והביטו מתוך פנים חמורות אל הנער התלוי ועומד ממעל למצולה, אלא שנתפשו מיד למבטו הכחול, המזדהר מתוך צחוק של עליצות, ונפנפו כנגדו בשוטיהם בתנועה של דרישת טוב.

אם ידוע היה לו שוסיל, הכורן, איננו עכשיו בחצרו, עלה מפה דרך שביל הטרשים אל קצה החר ונפל מיד לתוך צלו הכבד של גן הפירות אשר לזה.

בגדר העץ בחר לו מקום שהזיזים מרובים בו, נאחו בהם, ונמצא שוחה, במצב של רואה ואינו נראה, ממעל לחצר הגויית, נפתע בכל פעם מחדש מזה שנגלה שם לפניו:

הכורות הקבועות על כניחן עם כרעי העץ שלהן, השלוחות ככפות רגלים לצעידה; רגשות הדבורים בתוך האור הזהבה, הדבשי, והדמדומים הירקרקים הלאה שם, בין האגסות, אשר עופות בית משוני נוצות התהלכו מהורחרים לרגליהן.

הנה החליק שם למעלה, בין הענפים, החתול הברוד, גדל מידות שלא כרגיל, ולו הסבר הרע של חיות פרא, כפי שהן מצוירות בספר למודיה הישן של בתיה, ובסמוך פה, ליד עצם הגדר, יצא ממאורתו הכלב ועמד לשנות מתוך כלי המים לא ב'שאיבה', כדרך בעלי חיים אחרים, כי אם בלקיקה, מתוך פשיטת לשון, בהעלותו מתוך כך על הדעת את אנשיו ה'מצורפים' של גדעון על המים בעין-חרוד.

כדי שלא להתפש על ידי בעל הפורות, שיכול היה להופיע בהי סח הדעת מאחוריו, הקדים לרדת מפה עוד לפני שהתחילה בפנים התכונה לסעודת הצהריים.

הרעב הציק לו כבר עכשיו בחזקה ובבית—ידע—חפשה אותו הסבתה טולה, אשר רצתה 'שיקח ספר ביד'. אבל הוא ירד עוד לחצר הכהונה לראות אם פבליוק, בנו של הדיאקונוס, נמצא

[167]

death of a poet

עכשיו בסוכת הגן, שאם כן, הרי שהבחור מתכוונן לנגן בכנורו—
ואז עקף את החצר והגיע דרך המיצרים אל אחורי הסוכה, צנח
וישב ליד הגדר והתחיל לחכות לצלילים הראשונים באותה
ההרגשה, שבה צפה עם הזריחה לנצנוצן של קרני השמש הרא-
שונות.

בנות השכונה קשקשו ליד הבאר הקרובה בדלייהן, ובצד השני
חרק בלי הרף מעצדו הגדול של הנגר סטיפן, ואולם הוא פלס
לו, כביכול, שביל לבין כל אלה, בהשתדלו לקלוט את הנגינה,
רק אותה לבד, וכדי שלא לראות את שדות השכונה המבלבלים
שמנגד, 'כי אין להכיל את כל אלה יחד'—ידע מן הנסיון—עצם
את עיניו.

חוטי החבלבל היבשים גרדו אותו והטרידוהו, אז סלק אותם
ומסר את עצמו לנימין המתמשכות אליו ממעל ועוטפות אותו
מעט מעט במעטה דק.

לרגעים נדמה לו כי הש הוא כעין נדנוד בגופו עם אותו רגש
ההתפנקות של הימים הרחוקים, כאשר אמו ישנה אותו בעריסתו,
בעת אשר לבה היה עדיין טוב עליה.

ויש אשר העריסה הפכה למרכבה והוא, מיושב על מושבה הנוח,
בהר דרך הרחובות של הכרך, עיר מולדתו.

חלונות הראווה במחסנים, מזה ומזה, נצנצו בברקם, בהכפילם
בראייהם את כל טוב העולם.

הבהבו צמחי נוי לחים ודלתות כניסה מזוגגות, מתגוננות בצבעי-
הקשת, ואי שם, בפנת מדרכה, נראה אביו, כשהוא יוצא מבית
משרדו, ומנפנף כנגדו בידו, אבל עד אשר הספיקו לעכב את
העגלה, פקע שם דבר מה למעלה, הקשר בינו ובין הסוכה
שמאחריו נותק, והוא, נער יחף וסבוך עלי שלכת, נמצא יושב
מאחורי משוכת גדר, ליד גל של אשפה זרה.

בדרך חזירתו סר עוד לכמה רגעים ל'מגרשי הלבנים' והציץ
לתוך בורות החמר, אשר מתוך לועיהם האפלוליים, העמוקים

עד מאד, עלה קרקור עמום של צפרדעים—אלה אשר לא תשוב-
נה עוד לראות את אור היום לעולם—הצטער.

באחד מהם ראה פעם סולם קשור בחבלים והתחיל לרדת בו,
והנה נתערער מה פתאום מתחתיו, ובתוך מטר העפר שנשפך
עליו הרגיש כי תפשו מי, נפנף בו, כמו בענף יבש, באויר, והציגו
הרחק מאחורי סוארי הלבנים.

—למה זחלת הנה, תולעת?—שאלו הלבן הנבהל.

—הפצתי לראות—מצמץ כנגד הבחור בעיניו, שנקודות זהב עלי-
זות התנצנצו בהן.

והוא הלך לו היש קל ברגליו היחפות, כשהוא ממשמש מאחוריו,
במכנסי הקורט לראות אם לא נתפקקו בהם הטלאים.

עד אשר מינה התקינה בשבילו משהו לאכילה ישב הוא על
האצטבה בחוץ והסתכל בזוגיות המגוונות, בהפכו, לרצונו, את
החצר האפורה פעם לאדמדמה ופעם—לזהבהבה קורנת, ולבסוף,
כשהחשיך, גבב לו מעט שחת משרידי עגלתו של הטוחן, שכב
שכיבה של 'לעת-עתה', והעלה לו בדמיונו כמה מן הנופים שלו,
הפנימיים, שהם שמורים אצלו לשעה כזאת:

איזה יערות עבותים, משוני עצים, כאלה שאפשר לראות רק
בחלום, פלגים הזורמים לאט מתחת לשמש נוחה, בלתי מסנורת,
וגבעות רפודות דשא אשר עדרי כבשים גולשים ויורדים מעלי-
הן, רבים וצפופים כגלי נהר.

מינה באה להעירו ולקחת אותו אל משכבו, אז הלך אחריה בעי-
נים עצומות, כולו נתון עוד למראות אלה, עד אשר נגע, לבסוף,
באזנו קול קרן הרועה, והוא הקיץ אל תוך היום החדש עם
מראותיו הממשיים.

אולם בוקר אחד היה זה אשר הדברים מסביבו נטשטשו עם
היקיצה והבהבו כאותיות של כתב מחוק, וכאשר קם ועמד
על רגליו, נסתחרר הכל, והוא הרגיש, כמו בשעת עמדו על
הסולם בבור, כי הוא מתמוטט ונופל.

בתוך תוכו ידע כי מוכרח הוא להתגבר, שאסור לו לדחוק את האב החולני, אבל החשכה כבר ירדה עליו, רכה ושחורה כפית. כמו ממרחקים שמע את מי שהוא קורא: 'מים, מים זרקו עליו'. ואחר בקעה אליו, כמו מבעד לסדק שנתהוה בתריס, קרן אור, שהלכה וגדלה, עד אשר נתבהר שוב מסביבו והוא ראה, לתמהונו, את בתיה עומדת עליו ליד מטתה, שעליה היה מוטל. או התאמץ וחיך כנגדה.

—מה זה היה לי?—שאל.

—שום דבר—אמרה, ראשך נסתחרר, כנראה, שכב ותנוח. והוא שכב ונח, זמן רב היה שוכב כך ומתעדן בכריה הרכים, הלבנים, של אחותו, כשלא נוח לו רק משהו מרגליו היחפות, אשר לא רוחצו זה זמן רב.

בא הרופא הפולני פבלובסקי והפעים אותו במגע ידו הענוגה עם ריח בשמיו.

—אתם סגפתם את הנער—אמר ועמד לרחוץ את ידיו בקערת הרחצה המיוחדת.

האם הנועמה הביאה לו אחר כך מרק של עוף והאכילה אותו בעצם ידה, כאשר עשתה רק לפניו, בימי ילדותו.

—מה אתה מרגיש?—שאלה אותו ברוך בתיה, כשהיא מניחה לרגע את יריעת הרקמה על ברכיה.

—שום דבר—השיב—רק קלות, קל אני כל כך, שהייתי יכול להתרומם ולעוף.

והוא ביקש שתתן לו את ספר למודיה הישן כדי להסתכל בתמור נות; וכשזה לא נמצא, לקח מן המדף הקרוב את ה'מחזור' ומצא בו את שורת ה'מזלות' המסמלים את החדשים: את הארי גדל הרעמה עם פניו הנוחים, והמאזנים הפעוטים, הצעצועיים, של המזל תשרי.

יום אחד אמר לבתיה שקוצרים כבר, כנראה, את השחת בכר האחו.

—מהיכן אתה יודע?—שאלה.

—אני מכיר על פי הריח—אמר.

והוא בקש אותה לפתוח קצת יותר את חצי החלון אשר בו השתקף האחו, מופז אותה שעה באור השקיעה, וישב והביט אליו עד אשר חש עיפות והתנוודד במקומו כמתוך תנומה.

מינוה, אשר ראתה אותו בכך מרחוק, שאלה:

—מה לך?

והיא מהרה אליו כדי לתמכו, אבל הוא כבר שכב לפניו דומם ונטול נשימה, כשבעיניו הגדולות, הפקוחות לרוחה, מהבהבים זהרורי-השקיעה—בבוזא אחרונה מאותו היופי, אשר הוא אהב כל כך.

נער משורר היה מוטל פה, אשר האלהים נתן בו את נשמת עולמו, ואולם אלה אשר היו ממוגים על הגוף הרך, לא ידעו לשמרו כראוי.

האם הנבהלת לא רצתה עוד להאמין ומהרה לרוץ אל הדוקטור פבלובסקי, אולם האיש מליבידוב, כשביקש להכנס אל הבית, דחפה אותו הסבתה טולה:

—אסור לך, כי כהן אתה.

[יא]

נחום אכלים היא אחת מן המצוות, אשר האנשים בעירה היו מדקדקים לקימה.

לא הרבו לדבר, אבל ההשתתפות בצער—שהיא אינה אלא האור החוזר של אותו הצער, כשהוא ממוזג ברהמים—נשקפה מכל עין.

קראו את ספר איוב, ובפני פרשת חיייו של האיש אשר היה למשל החזיר כל כאב.

עדיין היה האב השכול נתקף לפעמים במין שעול, שהוא ספק גניחה, ספק בכי, ואז הגישו לו 'טפות הרגעה' במעט תה, שהיה שמור לשם כך תמיד בכירה.

עם גמר שלושת ימי ה'שבועה' הראשונים התחילה מינה להתהלך כה וכה בבית.

היא הסירה מעל המדף המשולש, מקום שהוא בולט ביותר, את סדור התפילות של אחיה, וכן גם את החלילים מעשי ידיו, וכנגדה אסף האיש מליבידוב בחצר את השחת, שהנער היה מציע למשכבו הארעי ואת 'כלי מלאכתו' המתגוללים מתחת לאצטבה.

זה—שוב נעשה הלוכו מאושש תחת נטל הצער, כספינה לאחר שניתן עליה המשא הנכון.

בכל בוקר היה מכניס אל המטבח עצים מן הדייר ומעלה מן המרתף את צרכי המזון הדרושים. אחרי כן יצא לכמה שעות אל השוק, לרגל עסקיו, ושב וחכה בפנת החדר עד שיגיע הזמן לאסוף את ה'מנין' לתפילת המנוחה.

כשיצאה מינה בפעם הראשונה אל הגן ללקט מלפפונות, נמצא הוא עומד על ידה עם הסל, והיה נושא אותם לצדי החצר, כדרך שהיה עושה קודם אחיה. מתוך כך נתקלו פעם בפעם מבטיהם באחד הכלונסאות שקבע פה הנער, או ברשום כף רגלו, שנשאר טבוע באדמה, והיו נפגשים אחרי כן מתוך הבעת כאב הדדי נאמן.

מתוך שיחתה של הנערה ידע שהיא היתה רוצה לבקר, עם גמר ה'שלשים', את בית הקברות. ואז, כאשר הגיע אותו היום, הציע להוליכה שמה בעגלה.

בפעם הראשונה אחרי מות אשתו היה זה אשר עמד לתקן בעצם ידו את המושב, ואחרי ששער בלבו כי רצוי יהיה לה, לנערה, לדלג על רחובה של העיר, נטה אל עבר המקשאות והביאה דרך מגרשי הגיא אל ה'מקום הטהור'.

פה עמד על הדשאה שמאחורי הגדר והקשיב לאושת האילנות, אשר העלתה על לבו את קול שפך השיח של המתפללים בבית הכנסת ב'ימים הנוראים'.

אכרים עברו עמוסי סליהם, בדרכם אל השוק, והביטו בתמהון אל האיש המגודל הזה, אשר פנים של ילד הנוטה לבכות לו. הקברן, שהתעסק בתקונו של אחד ה'אהלים', בא והזמינו להכנס אל בית הקברות פנימה.

—אינני יכול—אמר—כהן אני.

בשורות הראשונות, ליד הגדר, הכיר את מצבת האבן של אשתו, מלופפת בעשב כבר, והוא צפה לדעת מה יהיה מעשה של מינה בקומה ממקומה.

עד מהרה ראה, כי היא—כאלו הותנה הדבר ביניהם—צועדת בכוון אל המקום הזה, ואז נפנה הצדה, ומפני איזה רגש שאינו ברור לו לא הוסיף להביט עוד אל פניה במשך כל זמן נסיעתם בחזרה.

בעת ההיא כבר ידעה בודאי הנערה בנפשה את אשר היא עתידה לעשות.

עוד לא דובר דבר על כך, אבל נעשה זה כמו מאליו, אשר היא התחילה לתת יותר את דעתה לסדרי משקו של הכפרי ולדרכי מסחרו.

בחצר בית השדה תוקן על פי עצתה המחסן הישן, ובחדרים שנוקו העמידו כמה כלי בית, באופן שהאיש יכול היה לקבל פה מעתה את האנשים הדורשים אליו.

לפי פסות הניר הממלאות את כיסיו הבינה כי רבה אצלו העריבובייה בעניני החשבונות, ואז הציעה כי אביה, שהוא בקי בהנ"הלת פנקסים, יביא בהם סדר. והדבר נתקבל.

מכמה גליונות ניר שתפר האיש החולני התקין לו פנקס, סימן בו את המקומות של ההכנסה וההוצאה, ולא ארכו הימים וכל המספרים המפורטים נקבעו כל אחד במקומו, מותאמים יפה לתאריכים ולשמות האנשים, אשר להם השתייכו.

לאיש מליבידוב היה זה כמו בימים שלאחר ההתקפות במחלת

אשתו, כאשר הכלים בחדרים ובמטבח נתערבבו, והנה קמה היא ועשתה מה שעשתה, וכל כלי נמצא קבוע במקומו.

ועוד גם זה אשר כל מה שיש לו בנכסים ובכסף, שהוא עצמו אפשר היה לו להעריכו רק דרך אומדנא והשערה, יכול היה קרובו להגיד לו מעתה בבירור ובדיוק, תוך כדי הצצה לדפי הפנס.

בחדר הגדול שב'בית השדה' יושב היה על פי רוב האיש התשוש והופך את הקוים המגושמים שבפתקאות לספרות גמישות ויפות צורה, כשהוא נהנה מתוך כך הנאה רבה מיפין כשהו לעצמו, כאילו לא היה להן כל קשר עם שקי החטים, או הסובין והרשר-מים לצדן.

כשנקבע יום אחד שכרו, בקש שזה יותן לו בצרכי מזון המובאים מליבידוב, ורק פרוטות מספר דרש במזומנים, שבהן היה מזמין מן הכרך תפוחי-זהב—פרי שהיה מתאוה לו, כנראה, כל הימים, ואשר קצרה ידו להשיגו.

אחרי ארוחתו קלף לו תפוח שלם, או חציו, חלקו לפלחים, ואחרי אשר פזר עליהם מעט סוכר דק, מצצם לאטו, ודומה היה אשר כל העלבונות והמרירות, שנצטברו בקרבו במשך הימים, הולכים ומתמרקים ופגים מעט מעט.

אחרי כן רחץ את ידיו ויצא ללכת אל בית השדה, לא בצדי הגנים, כמו שנהג קודם לכן, כי אם דרך ככר השוק, והוא צועד בחפזו, כאיש אשר אין עתו בידיו.

—להיכן זה? שאלוהו העוברים והשבים.

—אל העבודה—אמר.

שוב לא היה זה האיש ביש המול, אשר בשעת טאטוא הבית מעבירים אותו, ככלי בלתי יציב, ממקום למקום. ניתן מעמד לרגליו והוא בא עם כל האחרים לדחוף את הקרון, אשר ייקרא לו חיים.

עלי עוד להוסיף פה—ועל זה נרמז כבר באחד מן הפרקים

הקודמים—כי בימים ההם התחילו להגיע אלינו הדים מאותה התנועה, אשר במרחקים קראו לה בשם 'התחיה'.

אם על ידי הקריאה בעתונים, או בהשפעת החוברות שנתגלגלו לכאן, ואלה אשר ספגו פעם לתוכם את חזיונות הנביאים ואת שירי הפיטנים עם קינותיהם—מפרודות דגן אלה שבשדות חורף עם בוא האביב—התעוררו:

שמואל ליז'ר'ס, ורפאל שיץ ופנחס כהן, וכאשר בא הנה עם גמר בחינותיו שלום-נח, נתרכזו מסיביבו ודבקו בו. הפעם בא העלם לא לבקור של חג, כי אם על מנת להשאר, כי נדר נדר בלבו, אשר אם יצא בשלום ממבחן הצבא, והקדיש את זמנו—במקום העבודה הזרה—לשרות העם.

והוא עשה כן.

בחדר הגדול שבבית אמו, זה אשר בכפר היה מיועד בזמנו לתפילה, התאספו אצלו האנשים כמה פעמים בשבוע. אחיו הקטנים הביאו מבית 'המתוקים' כסאות לשיבה, והאם האלמנה, מורידה מאושר ומבושת פנים, נשאה שמה, על טס העץ כוסות תה.

פעמים, תוך כדי הקשבה לדברי האחרים, התיצב העלם ליד החלון הפתוח, חם מהתלהבות ומרוכז, והביט בעינים שאינן רואות כלום אל האופק.

מינה, במקום עמדה, ליד הפתח—תוך כדי שטיפת כלים או שפ-שוף כבסים—יש אשר הזדקפה ונמשכה לאותו הצד באיזה מין תנועה של ערגה, אלא שנמלכה מיד וחזרה בפנים חמורות לעבודתה.

משל לאחת האבנים פה, בשפולי היסוד, שהיתה אומרת לצאת פתאום ולהתעדרן מעט בשמש—על מה, איפוא, היה נשען אז הבית?

כשמספר בני האגודה גדל, ובית האלמנה לא יכול עוד להכילם,

בקשה בתיה שיותן להם מקום בבית השדה, והארש מליבידוב בענה לה.

בחדר הגדול, הקדמי, העמדו ספסלים ונתלו תמונות. בתיה רפדה את השולחן בניר ירוק והעמידה עליו את מגורתה בעלת הגולה, ובערבים זיה קולח פה מן החלונות אור כחלחל, ששימש אות לחברים להתנאסף להרצאה, או ל'שיחה'.

לא 'גבוהות' דבר אליהם העלם, כי אם דברי הסבר פשוטים על הענין אשר לשמו התאספו.

כמה מהם, שהיו מצויים בבתי כנסיות, יכלו להכיר פה אפילו אותם הפסוקים על היעוד והגאולה, שבהם הסתייעו בדרשותיהם 'מגידי המישרים', באותו הבלדל רק, אשרי בזמן שהאחרונים לא ראו בהם אלא רמז והבטחה לעתיד, מצא הוא כי לשעתנו נאמרו ולדור שלבנו.

לא היתה כאן, איפוא, אלא כמין קפיצת דרך על פני הזמן, או כמאמרו הוא, הבטה דרך משקפת שאינה מקצרת את הראיה.

גם אותם מוראות חלוי של הגאולה, אשר לגבי אלה הרי הם רק 'פורעניות שבכות' הצפונים בגזי' העתיד, יכול הוא להראות בעליל כי הם כבר נתרגשו ובאו:

יאושו של העם, העוני שהוא נתון בו, והגזרות המתחדשות עליו בכל יום, אשר כל אחד מאתנו יכול לקרוא עליהם על דפי עתוננו.

לשם הדגשת הדברים, או הארתם, קרא לפעמים איזו פסוקים מדברי אישים ומשוררים ידועים, והיה מדבק אותה שעה הוא עצמו כל כך בהלך רוחם של המחברים, שזה היה עולה ממנו כאד ומתפשט ואופף מעט מעט את כל האחרים.

כי כזה היה כוחו של העלם, אשר אם דבר על טבוחים באיזו תקופה שהיא על קדוש השם, הרגישו המסובים פה עכשיו כאילו באה הסכין בברשם, ואם סח על התלהבותם של בני איזו 'עליה', חש כל אחד את הרצון לקום ו'לעלות' אף הוא.

שמואל ליור'ס, בעל מחסני העצים שמעבר לגשר, עשה פעם עם גמיר 'שיחה' כזאת חשובה לעצמו כמה יהיה בידו במזומנים, אם ימכור את ביתו ואת מטלטליו ביד עם הצוי העצים—והוא שאל אחר כך, מה יהיה, אם האחד 'ישרוף מאחריו את כל הגשרים' וישקיע 'שם' את 'טובו'—והאחרים לא יבואו אחריו? על זה השיב העלם בבטחון, כי יבואו, מן ההכרח הוא שיבואו, אם במוקדם ואם במאוחר. משל לספינה המטורפת בים, בשעה שהחוף נשקף להם, לאנשים, מנגד, כלום לא יחתרו להגיע אליו?

[יב]

המשפחות הבאות בקשרי החתון בעירה דומות היו לפעמים לחלקי הבגד, אשר הם מכוונים; מותאמים יפה זה לזה, אלא שחכרה היד אשר תחברם.

שני הבתים שבקצה הסמטה, של האלמנה ושל בני 'המתוקים', שוב אי-אפשר היה לראותם, מיום שובו של העלם, כבתי שכניב בלבד, אלא שקים היה עוד בכל זאת ביניהם איזה מרחק, עד שבא יום אחד ישראל-הירש השדכן והציע מה שהציע, והדבר נתקבל ונגמר לקורת רוח הרבים.

אפילו אלה שפקקו עוד מתחילה בלבם, לאחר שראו בשעת צריכת 'הקנין' את הטוחן מליבידוב והנה אין לו כלל פנים של איש מקופח, או מיצר—נחה דעתם.

הוא גם אשר 'השכיר' לבני הזוג את בית השדה על כל מחיצותיו, וזה, כשבתיה באה להפכו לבית דירה, לבש צורה חדשה.

טעמה הטוב, אשר יד עכשיו לא גלתה אותו אלא במלאכת הרקמה, ישפע ממנה כמין חומר פלאים ונדבק בכל דבר, למן העציצים אשר על אדני החלונות ועד למסך הבד שעל כירת הלבנים במטבח.

החדר הקדמי, הגדול, נשאר כמו קודם לכן, מקום 'השיחות' וההרצאות, ובערבים ישבה סה מצתה הנערה על מעשי רקמתה.

אשר כבר הוטל בהם משהו מזיון של הנוף האחר. הרחוק, זה אשר עליו דבר תכופות כל כך העלם.

בעת ההיא דבקו כבר ב'רעיון' רבים מטובי המקום וביניהם גיטל גרטנר, ראובן אשר בן נפתלי הירש וחברו ל'ישיבה' ליבל כהן.

לשלשת אלו קראו בבית השדה, על שום הקרבה היתירה שביניהם, בשם ה'סגול' והם, גלהבים שלשתם ואמיצי רוח, היו מן הראשונים ל'עליה'.

אחריהם קם סיני זלמנ'ס, המתון יותר, ויצא אל עיר הפלך על מנת 'להתקיץ את עצמו', ובדרך מסעו בקר כמה עירות ונפגש עם חברים לדעה.

כי כל המקומות האלה—כמו בימים שנקבעו קוי הטלגרף ביני-הם—נתקרבו, והשם 'ערי הגליל' לא העלה עוד על הדעת את גרות החלב, או הבד הביתי, אשר בני העירות ספקו להנונינו, כי אם אגודות של 'שפה ברורה' ובתי ספרים ו'חדרים מתוקנים'—מעין גליל של מעלה.

בקרוב הגיעה גם שעתי אני לצאת מן העירה, ולעזוב את כל הקרובים לי ובתוכם גם את מינה, וקשתה הפרידה הזאת על שתינו, כי על כן היינו כאנשים אשר אחרי הליכה משותפת, ארוכה, הגיעו לפרשת דרכיהם, וככל בני צותא במקרה אשר כזה, עמדנו להביט לאחורינו. וזכרנו את שיחותינו הראשונות, את הטיוילים בשדות ואת אותיות ה'אלף בית' שלמדתי, אלה אשר נדמו לה לראשונה כ'שורות של כלים המסודרים על גבי מדפים, ואשר במשך הזמן למדה לשאוב מהן כל-כך הרבה נוחם לנפשה.

בצדי המטבח היינו מתיחדות לשם כך, או ליד עריבת הכבסים שלה, והותנה בינינו, אשר נשקוד להודיע זו לזו על כל אשר אתנו.

ואולם היא את התנאי הזה לא קימה, אם מפני חוסר פנאי, או משום שלא למדה להביע את אשר בלבה בכתב, אבל מן השמועות אשר הגיעו אלי מזמן לזמן ידעתי כי בעוד אשר אני מתחבטת במקומי החדש בשאלות על מהות החיים ותכליתם, מקימת היא שם את אשר הם ציוו עליה, לפי מיטב יכולתה:

היא השיגה, בבוא העת, את כל הדרוש לסדור חתונתה של אחי-תה וישבה אתה כל הימים אשר זו לא ידעה עוד לנהל את משק ביתה בעצמה. ובשביל אביה מצאה תמיד, ואפילו בימים של שפל בעסקי הטוחן, עבודת פנקסנות.

בית הארנים הישן שנתמוטט, בינתיים, תוקן בקורות שהובאו מחורשותיו של האיש מליבידוב, ו'המחיצה הגדולה', מסוידת מחדש, ניתנה מעתה לאיש החולני, כשהיא מרוהטת בכלי הבית הישנים, כי אלה של הכרך ניתנו לבתית, ברצונה הטוב של האם—לשמחתה הנאמנה של הסבתה טולה.

היא אשר למדה את האשה הכרכית את מעשה סריגת הגרבים, מלאכת כפיים תמימה זו, אשר היא משרה רוח של מתינות על עושה וגורמת לו גם מעין שמחה של יצירה, הואיל ובעת ובעונה אחת ניתן פה גם להרהר וגם ליצור—כמעט מאין—כלי שלם.

ומינה, בדעתה עד מה כלתה נפש אמה אל הכרך, אמרה לגרום לה פעם נזות רוח, ושלחה אותה שמה ב'קרן הכרכי', בתקנה לה לשם כך את מעיל האטלס הישן. אם כי האשה המזדקנת לא מצאה עוד כל קסם בעיר ההומיה וסברה אפילו כי זו 'נשתנתה', הואיל והאור לא היה בה עוד בהיר כמו לפני, והמדרכות ברחוב נעשו חלקות ועשויות להמעיד את הרגל.

אז בא היום אשר מינה הלכה ונישאת לאיש מליבידוב. זה היה פרעון של חוב ישן, אבל גדול, והיא עשתה זאת בלב שלם וגם לא התנגדה כאשר דרשו ממנה ללכת ולהתישב בכפר, דבר אשר עליו תמהו אפילו בני המשפחה עצמם, חוץ מן הסבתה טולה, אשר ידעה כי כן ייטב לכולם.

—יוסף—אמרה—כדי להיות לישועה לבית אבני, ירד בשעתו למצרים, וליבידוב אינו מצרים.

אף היא הגיע זמנו לעזוב את בית דירתה הארעי, והיא התכוננה לכך מתוך מתינות וישוב הדעת, כדרכה.

היא התקינה לעצמה 'בגדים נצחיים', לפי מידה נכונה, וקבלה מבן אחותה הבטחה לקרוא אחריה את ה'קדיש', מאחר שבניה היא מתו עליה בחייה. אחרי כן עשתה עוד את חשבון ההוצאות של 'היום הטוב' ביהר עם דמי 'הנחלה' והפקידת את הסכום המיועד לכך בידים נאמנות. ואחר הוסיפה להתהלך עוז כמת זמן בין יושבי הסמטה, סרגה בידיה. שלא ידעו לאות מעולם, את גרביה על גבי 'האצטבא הכללית', או ליו הכירת בביתה ונענתה מתוך כך ברצון כשנשאלה על איזה מאורעות מן העבר הרחוק—עד אשר הרגישה בוקר אחד כי לא תוכל עוד לקום, ובקשת שיחליפו את הסדין במטתה ויכינו נרות. וכאשר שמעה כי ילדה בתיה נכדת אחותה בת, צותה אשר לא יקרא לה עוד שם, והיא התחזקה, כי היו הימים ימי הפסח, ואמרה: למה זה אפר להם את החג?

ואז בא לבסוף הרגע אשר היא נרדמה על הזכר שלמראשותיה הגבוהים. והעומדים עליה אמרו, כי הנה השיבה את רוחה למרום בטהרה, דברים שלא היה בהם משום מליצה.

זמן רב לא זגועו אלי שום ידיעות על המשפחה הזאת. זבינתים—ואני כבר במולדת האחרת—נתרגשו במקומות ההם ימי הזועה, ונשמע הדבר—ורבים גם האמינו לכן—אשר הם הביאו כליה והרס לכל, ואולם אני בלבי אמרתי כי זה אשר ישמור את נבט חדגן מתחת לשלג ואת גזע העץ בהיות הסערי, הוא ישמרם וישאיר להם שריד. עד אשר הובא לפני יום אחד נער מבני עירי, וראיתיו שהוא מחושל וטוב, וכששאלתיו בן מי הוא, ענה

כי בן מינוז לבית 'המתוקים' הוא. מכפר ליבידוב. ושעט העולים בא. ולפי הנצנוץ בעיניו הבינתי כי לבו מלא מכל אשר יש לו להגיד לי, אבל אחרי אשר היה עיף ונרגש, לא עמדתי להטרידו, זרק לשמו שאלתיה, והוא השיב לי בנעימת עצב, כי אפרים קראה לו אמו, על שם אחיה המנוח—הוא השם, אשר כפי שהיה ידוע לי, היה חוזר ונשנה מאז ומתמיד אצל בני המשפחה הזאת, ואשר נמשך אליהם דרך הדורות כחוט מבין בנו של אחד מאבותינו הראשונים.